

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Українсько-Польський науково-дослідний інститут
Генеральне Консульство Республіки Польща в Одесі
Миколаївське відділення Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
Гуманістично-природничий університет імені Я. Длugoша в Ченстохові
Україно-Польський науковий історичний центр
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

**ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2021:
стратегії країн Причорноморського регіону
в геополітичному просторі**

XV Міжнародна наукова конференція
10–13 червня 2021 р., м. Миколаїв

ПРОГРАМА та ТЕЗИ

Міжнародної наукової конференції

**УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ДО 100-РІЧЧЯ
ПІДПИСАННЯ РИЗЬКОГО ДОГОВОРУ**

10 червня 2021 року

Миколаїв – 2021

Відповідальний редактор:

Морозова О. С., докторка історичних наук, доцентка.

***Організаційний комітет висловлює сердечну вдячність
Генеральному консульству Республіки Польща в Одесі
за підтримку у проведенні конференції***

Ольвійський форум – 2021 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XV міжнар. наук. конф. 10–13 червня 2021 р., м. Миколаїв : програма та тези доп. : Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання Ризького договору» / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 80 с.

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Українсько-Польський науково-дослідний інститут
Генеральне Консульство Республіки Польща в Одесі
Миколаївське відділення Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
Гуманістично-природничий університет імені Я. Длugoша в Ченстохові
Україно-Польський науковий історичний центр
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Генеральне Консульство
Республіки Польща
в Одесі

**ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2021:
стратегії країн Причорноморського регіону
в геополітичному просторі**

XV Міжнародна наукова конференція
10–13 червня 2021 р., м. Миколаїв

ПРОГРАМА

Міжнародної наукової конференції

**УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ДО 100-РІЧЧЯ
ПІДПИСАННЯ РИЗЬКОГО ДОГОВОРУ**

10 червня 2021 року

Миколаїв – 2021

Мета заходу: дослідження різних аспектів українсько-польських відносин, зокрема значення Ризького договору для подальших взаємин України і Польщі.

АДРЕСА ОРГКОМІТЕТУ

Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ

Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10 (**10:00, приміщення Вченої Ради ЧНУ ім. Петра Могили**). Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ:

- пленарна доповідь – до 20 хвилин;
- доповідь – до 15 хвилин;
- обговорення – до 5 хвилин.

ТЕХНІЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСОБИ:

- комп'ютерне проєкційне обладнання, відеопроєктор;
- апарат для проєктування слайдів, розмір А4 (297×210 мм);
- комп'ютер (ноутбук).

РОБОЧІ МОВИ КОНФЕРЕНЦІЇ:

- українська;
- польська;
- англійська.

ГОЛОВА ОРГКОМІТЕТУ:

- **Клименко Леонід Павлович** – доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ:

- **Беглиця Володимир Петрович** – доктор наук з державного управління, проректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

СПІВГОЛОВИ ОРГКОМІТЕТУ:

- **Солек Катажина** – генеральний консул Республіки Польща в Одесі;
- **Папакін Георгій Володимирович** – директор Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.

ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР:

- **Морозова Ольга Станіславівна** – докторка історичних наук, доцентка, директорка Українсько-Польського науково-дослідного інституту, доцентка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

- **Гайдай Ольга Михайлівна** – кандидатка історичних наук, доцентка, заступниця директора Українсько-Польського науково-дослідного інституту полоністики, доцентка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна);
- **Котляр Юрій Вадимович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили, завідувач Миколаївського відділення Інституту історії України НАН України (Миколаїв, Україна);
- **Сінкевич Євген** – доктор історичних наук, професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна);

- **Срогош Тадеуш** – доктор габлітований, професор, завідувач кафедри методології та історії історіографії Університету гуманітарних та природничих наук імені Яна Длугоша в Ченстохові, Польща (Ченстохова, Польща);

- **Студніцька-Мар'янчик Кароліна** – доктор історії, ад'юнкт кафедри історії XIX століття Інституту історії Університету гуманітарних та природничих наук імені Яна Длугоша в Ченстохові, Польща (Ченстохова, Польща);

- **Чернецька-Габерко Анна** – доктор історії, ад'юнкт кафедри методології і історії історіографії Інституту історії Університету гуманітарних та природничих наук імені Яна Длугоша в Ченстохові, Польща (Ченстохова, Польща).

РОЗПОРЯДОК РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

10.06.2021 (четвер)

- 09:30–10:00 – зустріч та реєстрація учасників конференції.
- 10:00–10:30 – урочисте відкриття форуму.
- 10:30–13:30 – засідання секцій.
- 13:30–14:00 – підбиття підсумків конференції.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

10 червня 2021 року, 10:00–10:30
(приміщення Вченої Ради ЧНУ ім. Петра Могили)

Вступне слово:

- **Клименко Леонід Павлович** – доктор технічних наук, професор, ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили.
- **Беглиця Володимир Петрович** – доктор наук з державного управління, проректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили.
- **Солек Катажина (Katarzyna Solek)** – Генеральний консул Республіки Польща в Одесі.

Виступи:

Морозова Ольга – докторка історичних наук, доцентка, директорка Українсько-Польського науково-дослідного інституту Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Ризький мир та його значення для України.**

Сінкевич Євген – доктор історичних наук, професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна). **Ризький мир – ключові питання.**

Срогош Тадеуш (Tadeusz Srogosz) – доктор габілітований, професор, завідувач кафедри методології та історії історіографії Університету гуманітарних та природничих наук імені Яна Длугоша в Ченстохові (Ченстохова, Польща). **Ruchy hajdamackie i koliszczyzna – polsko-ukraiński protokół rozbieżności** (Гайдамацькі рухи та Коліївщина – польсько-український протокол розбіжностей).

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

Секція I.

Міжнародні відносини першої половини ХХ ст. Ризький мир

10 червня 2021 року, 10:30–13:30

(приміщення Вченої Ради ЧНУ ім. Петра Могили)

Модератори: **Морозова Ольга Станіславівна**, докторка історичних наук, доцентка, Чорноморський національний університет імені Петра Могили;
Пархоменко Владислав Анатолійович, доктор історичних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського.

Доповіді:

Дмитро Бондаренко – кандидат історичних наук, докторант кафедри Новітньої історії Університету Сегеда (Сегед, Угорщина). **Central and Eastern Europe in the Great War Geopolitics and Systems of International Relations, 1914–1921** (Центральна та Східна Європа в геополітиці часів I Світової війни та системи міжнародних відносин, 1914–1921).

Максим Зелінський – кандидат історичних наук, Херсонський музичний коледж (Херсон, Україна). **Ризький мир 1921 року в оцінці польських націонал-демократів.**

Пйотр Кжиковський (*Piotr Krzykowski*) – доктор, Академія військового мистецтва у Варшаві (Варшава, Польща). **Geostrategiczne i geopolityczne konsekwencje Traktatu ryskiego** (Геостратегічні та геополітичні наслідки Ризького договору).

Геннадій Коваль – вчитель історії та географії, старший вчитель Новосафронівської загальноосвітньої школи I–III ступенів (Новосафронівка, Миколаївська область, Україна). **Візит начальника польської держави маршала Пілсудського до Франції у лютому 1921 року.**

Наталія Курільчук – аспірантка кафедри історії України Київського університету імені Б. Грінченка (Київ, Україна). **Ризький мир і жителі «Олевського прикордоння»: між кордонами і реаліями життя.**

Морозова Ольга – докторка історичних наук, доцентка, директорка Українсько-Польського науково-дослідного інституту Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Ризький мир та його значення для України.**

Владислав Пархоменко – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Миколаїв, Україна). **Ризька мирна угода 1921 р. у спогадах І. Мазепи.**

Інна Підберезних – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **АСЕАН – Польща: діалог партнерства.**

Тарас П'ятничук – кандидат історичних наук, завідувач етнографічного музею Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича; викладач суспільних дисциплін у Чернівецькому вищому комерційному училищі Київського національного торговельно-економічного університету (Чернівці, Україна). **Нереалізовані плани: США та Друга Річ Посполита в 1918–1921 рр.**

Андрій Стародуб – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України (Київ, Україна). **Ризький мир та початковий етап інституалізації православної митрополії в Польщі.**

Наталія Трифонова – аспірантка Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна), головний зберігач в Приватному музеї історичного костюма та стилю Вікторії Лисенко Victoria Museum (Київ, Україна). **Ризький мир та останні грошові емісії Директорії.**

Наталія Шевченко – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Історико-культурна спадщина країн Центрально-Східної Європи в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої як підґрунтя для сучасного регіонального співробітництва.**

Секція II.
Революційні рухи першої половини ХХ ст. в
Російській імперії та Україні. Українсько-польські відносини

(ауд. 10–106 ЧНУ ім. Петра Могили)

Модератори: **Котляр Юрій Вадимович**, доктор історичних наук, професор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили;
Комар Володимир Леонович, доктор історичних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Доповіді:

Ангеліна Буланова – аспірантка Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, старший науковий співробітник Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей (Дніпро, Україна). **Повстанський рух на території Катеринославщини 1918–1921 рр. як об’єкт радянської пропаганди.**

Марек Жила (*Marek Żyła*) – доктор габлітований, Академія військового мистецтва у Варшаві (Варшава, Польща). **Bezpieczeństwo Polski w kontekście polsko-ukraińskiej współpracy wojskowej w ujęciu historycznym** (Безпека Польщі в контексті польсько-українського військового співробітництва в історичній перспективі).

Аліна Іовчева – кандидатка політичних наук, в. о. доцента кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Маніфест 17 жовтня 1905 р.: реформування та стабілізація соціально-політичної ситуації в Російській імперії.**

Олександр Карабін – магістр історії, Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького (Черкаси, Україна); співробітник Державного навчального закладу «Іркліївський професійний аграрний ліцей» (Іркліїв, Черкаська обл., Україна). **Українські і польські добровольчі формування з австрійсько-угорських військовополонених у роки Першої світової війни.**

Володимир Комар – доктор історичних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). **Політика Польщі щодо УНР у міжвоєнний період.**

Юрій Котляр – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Терор голодом проти селянського повстанського руху на Миколаївщині у 1921 р.**

Кінга Фінк (*Kinga Fink*) – докторка Інституту музики, Жешівський університет (Жешів, Польща). **Polsko-ukraińskie kontakty w środowisku muzycznym Lwowa na przełomie XIX i XX wieku (na przykładzie działalności Jana Czubskiego i Stanisława Bursy)** (Польсько-українські контакти у музичному середовищі Львова на рубежі XIX і XX століть (на основі діяльності Яна Чубського та Станіслава Бурси)).

Олексій Щетинін – аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства факультету філософії та суспільствознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна). **Релігійний чинник в українсько-польських відносинах на Правобережній Україні на початку XX ст.**

Секція III.

Повсякденне життя українського та польського населення XIX – першої половини XX ст.

(ауд. 222 ЧНУ ім. Петра Могили)

Модератори: **Гайдай Ольга Михайлівна**, кандидатка історичних наук, доцентка, Чорноморський національний університет імені Петра Могили;

Циганенко Лілія Федорівна, докторка історичних наук, професорка, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.

Доповіді:

Наталія Буланова – кандидатка історичних наук, директорка Музею історії міста Кам'янське (Дніпро, Україна). **Повсякденне життя польського населення Кам'янського наприкінці XIX – на початку XX ст.**

Ольга Гайдай – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Стиль життя в системі соціальної стратифікації.**

Пйотр Губіцький (*Piotr Hubicki*) – Гуманістично-природничий університет імені Яна Длugoша в Ченстохові (Ченстохова, Польща), **Кароліна Студницька-Мар'янчик** (*Karolina Studnicka-Mariańczyk*) – доктор історії, ад'юнкт Гуманістично-природничого університету імені Яна Длugoша в Ченстохові (Ченстохова, Польща). **O metodach polowania w XIX wieku na terenie Królestwa Polskiego** (Про методи полювання в Королівстві Польському в XIX ст.).

Борис Драмарецький – кандидат історичних наук, доцент, Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України (Київ, Україна). **Повсякденне життя українського населення в УСРР та Польщі на початку 20-х рр. XX ст.**

Микола Михайлуца – доктор історичних наук, професор, Одеський національний морський університет (Одеса, Україна). **Православна Одещина у непівській ретроспективі (перша половина 1920-х років).**

Ірина Міронова – докторка історичних наук, професорка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Організація сільськогосподарської дослідної справи на півдні України наприкінці XIX – на початку XX ст.**

Ольга Скус – кандидатка історичних наук, доцентка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Черкаська область, Україна). **«Польське питання» в репресивній політиці сталінського режиму на Уманщині.**

Срогош Тадеуш (*Tadeusz Srogosz*) – доктор габлітований, професор, завідувач кафедри методології та історії історіографії Університету гуманітарних та природничих наук імені Яна Длугоша в Ченстохові, Польща (Ченстохова, Польща). **Ruchy hajdamackie i koliszczyzn – polsko-ukraiński protokół rozbieżności** (Гайдамацькі рухи та Колівищина – польсько-український протокол розбіжностей).

Лілія Циганенко – докторка історичних наук, професорка Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Одеська область, Україна). **Польські шляхтичі в житті міст Південної Бессарабії (XIX – початок XX ст.).**

Анна Чернецька-Габерко (*Anna Czernicka-Haberko*) – доктор історії, ад'юнкт Інституту історії Університету гуманітарних та природничих наук імені Яна Длугоша в Ченстохові (Ченстохова, Польща), **Кароліна Студницька-Мар'янчик** (*Karolina Studnicka-Marjańczyk*) – доктор історії, ад'юнкт Університету гуманітарних та природничих наук імені Яна Длугоша в Ченстохові (Ченстохова, Польща). **Zgon Józefa Piłsudskiego. Fakty budujące legendę – analiza materiału źródłowego z Archiwum Ziemińskiego w Opawie** (Смерть Юзефа Пілсудського. Факти, що будують легенду – аналіз джерельного матеріалу з Земського архіву в Опаві).

Ірина Шандра – докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства Харківської державної академії культури (Харків, Україна). **Транспортні проекти на українських землях у першій чверті XX ст.**

Наталія Шевченко – кандидатка історичних наук, старша викладачка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна). **Формування нотаріальних архівів в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.**

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Українсько-Польський науково-дослідний інститут
Генеральне Консульство Республіки Польща в Одесі
Миколаївське відділення Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
Гуманістично-природничий університет імені Я. Длугоша в Ченстохові
Україно-Польський науковий історичний центр
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Генеральне Консульство
Республіки Польща
в Одесі

**ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2021:
стратегії країн Причорноморського регіону
в геополітичному просторі**

XV Міжнародна наукова конференція
10–13 червня 2021 р., м. Миколаїв

ТЕЗИ

Міжнародної наукової конференції

**УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ДО 100-РІЧЧЯ
ПІДПИСАННЯ РИЗЬКОГО ДОГОВОРУ**

10 червня 2021 року

Миколаїв – 2021

**СЕКЦІЯ І.
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. РИЗЬКИЙ МИР**

УДК 94(4-11)''1914/1918''=111(043.2)

Dmytro Bondarenko,
*candidate of Historical Sciences, Doctoral Student,
Department of Modern History, University of Szeged
(Szeged, Hungary)*

**CENTRAL AND EASTERN EUROPE
IN THE GREAT WAR GEOPOLITICS AND SYSTEMS
OF INTERNATIONAL RELATIONS, 1914–1921**

*Who rules East Europe commands the Heartland;
Who rules the Heartland commands the World-Island;
Who rules the World-Island commands the World.*
Sir Halford Mackinder (1919)

Central and Eastern Europe is a historic region or «land in between» Germany and Russia and the arena of the rivalry of all great powers, i.e., to rephrase Halford Mackinder's formula: who rules Central and Eastern Europe dominates Eurasia and consequently the World as a whole. Two main problems produced tensions among the great powers in the region: the Polish and Balkan questions.

In the late 19th century, in order to stabilize international relations in Central Europe, German Chancellor Otto von Bismarck initiated the establishment of the League of the Three Emperors. It was caused by the Polish uprising of 1863–1864. However, the League was aimed not only to prevent the resurgence of Polish statehood and preserve the inviolability of existing borders in Central Europe but also to neutralize British and French influence in the Balkans. As a compromise, in Otto von Bismarck's view, the Balkans might be divided into the sphere of the influence of the Austro-Hungarian Empire (Western part) and the Russian Empire (Eastern part). Thus, Germany tried to play the role of arbiter and become the regional center of power. At the end of the 19th century, the balance of power in the Balkans was shifted in favour of Germany and Austria-Hungary. As a result, Russia almost lost its influence in Bulgaria, Serbia, Romania. Despite the conservative and dynastic character of the League, Russian and German foreign policies were determined by opposite ideological and geopolitical

constructs towards Austria-Hungary. Russian Pan-Slavism was aimed against the territorial integrity of Austria-Hungary, otherwise, the German concept of Mitteleuropa was in favour of the preservation of the Dual Monarchy.

Before and during the First World War, the Russian geopolitical goal towards Austria-Hungary was a certain combination of irredentism and Pan-Slavism, according to Nikolai Danilevsky's conception. First of all, it aimed to satisfy all territorial aspirations of Russia, Romania, Serbia, and Italy; secondly, to disintegrate Austria-Hungary as a whole and establish the pro-Russian alliance of the new nation-states in Central Europe including *the Kingdom of Poland, the Kingdom of Czechs, Moravians, and Slovaks; the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes; the Kingdom of Bulgaria*, including Macedonia, *the Kingdom of Romania*, including Transylvania and Bukovina, and *the Kingdom of Hungary*. The weakness of such an approach was that Poland and Hungary would oppose Russian influence.

If before the war France and Great Britain considered Austro-Hungary as an important sui generis bulwark against Russian expansion towards the Balkans, but during the war, the Allies changed their minds in favour of the independence of *Poland, Czechoslovakia*, and the *State of Slovenes, Croats and Serbs* oriented to France and Great Britain to prevent both German and Russian dominance in Central Europe.

The very existence of Austria-Hungary produced contradictions within the Triple Alliance of Central Powers and caused the entry into the war of Italy and Romania on the Entente side. Thus, as for the Dual Monarchy, the First World War was a struggle for survival against the irredentism of neighbouring countries such as Serbia, Russia, Italy, and Romania. In order to remove the threat of irredentism, at the beginning of the war, Austria aimed to divide Serbia with Bulgaria (North Serbia should be transferred to Austria and Macedonia to Bulgaria) and incorporate the Russian part of Poland. Nevertheless, at the end of the war, the Dual Monarchy practically agreed to make certain territorial concessions in favor of Serbia, Italy, and Romania, and recognize the independence of Poland. However, the satisfaction of all the territorial claims of the neighboring states such as Serbia, Romania, Italy, and the self-determination of the Czechs and the Poles automatically led the Empire to collapse.

Germany aimed to separate Russia from Europe through the so-called chain of buffer states such as Finland, Lithuania, Poland, Ukraine, and to return Russia to the pre-Petrine borders of the Grand Duchy of Moscow. In 1915, Paul von Rohrbach wrote that according to the interests of European security, the Russian Empire must be broken up into several territories to reduce the «Russian Menace» to attack Central Europe. In this case, Ger-

many should sponsor the independence of Finland, Poland, and Ukraine in order to minimize Russian influence in the Baltic and the Black Sea regions and prevent its aspirations in the Balkans and Asia Minor.

This plan was realized in 1918, during the *Brest-Litovsk system* of international relations when the former Russian Empire was completely disintegrated. Firstly, Russia was detached from Central Europe by a chain of buffer states: the Kingdom of Finland, the Baltic Grand Duchy, the Kingdom of Lithuania, the Kingdom of Poland, and the Ukrainian State. Secondly, Transcaucasian nations, Siberia, Ural, the Cossacks Hosts, and the Caucasian nations declared independence. The Almighty Don Host, the Kuban People's Republic, the Terek Cossack Host, and the Astrakhan Cossack Host established the South-Eastern Union of Cossack Hosts, Caucasian Highlanders, and Free Peoples of the Steppe, that separated Soviet Russia from the Black Sea and the Caspian Sea.

Thus, the Brest-Litovsk system was unipolar, where Germany was the only center of power. This system allowed Germany to continue the war for almost one more year due to access to Caspian oil and Ukrainian agricultural production and natural resources. The Brest-Litovsk system with the German guidance contradicted the interest of Great Britain, which implied a simultaneous reduction in the influence of Russia and Germany in Central and Eastern Europe.

After the defeat of Germany, the Allies created *Cordon Sanitaire* against the spread of Bolshevism. In Yuri Felshtinsky's opinion, the Entente only «sanctioned» already existing international order in Eastern Europe. Germany was replaced by France and Great Britain. Certainly, Sir Halford Mackinder insisted that in order to prevent German-Russian rapprochement in future Germany and Russia should be separated by the so-called «*Middle Tier*» of buffer states in Eastern Europe, oriented to Great Britain and France, including Finland, the Baltic States, Poland, and Romania. Thus, according to Sir Halford Mackinder's conception, Ukraine and the Cossack states were not part of the «*Middle Tier*».

Thus, *Cordon Sanitaire* had a slightly different configuration and included: Finland, Estonia, Latvia, Poland, Romania. Besides that in 1920–1921, Czechoslovakia, Romania, and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes formed the *Little Entente* aimed against Hungary to prevent the Habsburg restoration. Poland and Romania became the key actors of the new system of international relations in Central Europe and the main military-political allies of France. In December 1919, George Clemenceau believed that Poland was «one of the strong links of *Cordon Sanitaire*». It was Poland that stopped a second «triumphal march of the Soviet power» to Europe. The *Miracle on the Vistula (Cud nad Wisłą)* not only resulted in the Polish vic-

tory in the Polish-Soviet War of 1919–1921 but also halted the spread of Bolshevism into Central and Western Europe as a whole.

Unfortunately, Cordon Sanitaire demonstrated its ineffectiveness even during the Polish-Soviet War, because Estonia and Finland signed peace agreements with Soviet Russia in Tartu, which excluded the support for the Polish counter-offensive from Finland and Estonia. The Polish counter-offensive was not also supported by Romania, which stubbornly refused to cross the Dniester, seeking to sign the peace agreement with Soviet Russia. Nevertheless, Romania was the only country of Cordon Sanitaire that did not manage to conclude the peace treaty with Soviet Russia.

Cordon Sanitaire and the *Little Entente* were the products of the multi-polar *Versailles system* with several leading players such as France, the United Kingdom, and the United States. The absence of only one super-power prompted France and Britain to increase the defensive potential of Central European States by providing military-technical assistance: Great Britain to Estonia and Latvia, and France to Poland, Romania, and the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. As a result, new regional centers of power emerged, claiming to be independent subjects of international relations: Finland and Romania as the flanks of Cordon Sanitaire (Scandinavia and the Balkans), and Poland as the center (Central Europe).

Thus, as a result of the First World War and the dissolution of the Russian and the Austro-Hungarian Empires, the vacuum of power in Central and Eastern Europe was filled by the newly independent states, oriented to Great Britain and France. The Brest-Litovsk unipolar system in Eastern Europe was replaced by a new regional *Tartu-Riga multipolar system* in 1920–1921 (as a subsystem of the Versailles system) with three regional powers: Finland, Poland, and Romania. However, in Henry Kissinger's view, the Versailles system was unable to ensure security in Central and Eastern Europe both against the defeated Germany and Hungary and against Soviet Russia separated from Europe by Cordon Sanitaire, because those sought to compensate for territorial losses as a result of the First World War. Unfortunately, this system did not prevent Russian-German rapprochement, especially, the Molotov-Ribbentrop Pact in August 1939. Moreover, Great Britain and France did not manage to guarantee the territorial integrity and inviolability of the countries of Cordon Sanitaire from Nazi-Soviet aggression during World War II. Consequently, the preservation of the Bolshevik regime in Russia became the source of a new war in Europe and proved the ineffectiveness of the policy of Cordon Sanitaire, the Tartu-Riga system, and the Versailles system as a whole.

Максим Зелінський,
*кандидат історичних наук,
Херсонський музичний коледж
(Херсон, Україна)*

РИЗЬКИЙ МИР 1921 року В ОЦІНЦІ ПОЛЬСЬКИХ НАЦІОНАЛ-ДЕМОКРАТІВ

У доповіді робиться спроба виявити позицію представників однієї з провідних політичних сил міжвоєнної Польщі – національної демократії (ендеції) – щодо Ризького мирного договору 1921 року, який завершив польсько-радянську війну 1919–1920 років та за яким Україна й Білорусь вкотре у своїй національній історії опинилися в неприємній ролі «розмінної монети» між Варшавою та Москвою. Зазначена проблематика становить чималий інтерес і потребує додаткового вивчення, адже саме польські націонал-демократи впродовж 1919–1926 років у союзі з іншими правоцентристськими партіями відігравали ключову роль у формуванні парламентської більшості та націоналістичних проендецьких урядів Другої Речі Посполитої, а також значною мірою визначали зовнішньополітичний курс країни.

Укладений у Ризі 18 березня 1921 року мирний договір перекреслив далекосяжні амбіційні проекти Юзефа Пілсудського щодо федералізації Польщі та звів нанівець його спроби послабити радянську Росію. Натомість результати Ризької угоди засвідчили перемогу інкорпораційної програми лідера націонал-демократії – Романа Дмовського, яка передбачала унітарний устрій польської держави та відмову національним меншинам у праві на власну територіальну й культурну автономію. Згідно з оцінкою багатьох авторитетних польських дослідників, інкорпораційна концепція Р. Дмовського в тогочасних умовах була більш-менш реалістичною, на відміну від квазіфедеративних планів Ю. Пілсудського, і користувалася чималою підтримкою в польському суспільстві. Р. Дмовський обстоював думку, що у справах визначення кордонів Польщі полякам необхідно спиратися насамперед на етнічний і територіальний чинник. Етнічний фактор передбачав створення незалежної польської держави з приєднанням до неї всіх територій, на яких частка польської етнічної спільноти становила щонайменше 60–65 %. Територіальний фактор надавав полякам повне моральне право вийти за межі власних етнографічних територій, оскільки саме вони вважалися законними правонаступниками Першої Речі Посполитої в її історичних кордонах до поділів. Водночас особисто Р. Дмовський визнавав сценарій повернення Польщі до кордонів 1772 року в тогочасних обставинах практично нездійсненним. Хоча

зарубіжний досвід становлення післявоєнних кордонів у Центральній Європі, зокрема новоствореної Чехословацької держави, до складу якої, окрім території історичної Чехії та Словаччини, увійшли землі, що ніколи їй не належали, яскраво продемонстрував таку зможу.

Шодо питань, пов'язаних із максимальним просуванням Польщі у східному напрямку, концепція кордонів Р. Дмовського, яка отримала назву «лінія Дмовського», передбачала досягнення певного компромісу з Росією (білою чи червоною) та істотну територіальну поступку на користь Москви з боку поляків. Проведення польського східного кордону планувалося вздовж лінії Вільно – Двінськ – Мінськ – Пінськ – Рівне – Кам'янець-Подільський, тобто практично в межах кордонів Першої Речі Посполитої після її другого поділу в 1793 році. У разі вдалої реалізації цього задуму ендеки досягли би своєї головної геополітичної мети – збільшення площі польської держави (порівняно з польськими етнографічними землями) відразу майже вдвічі. До того ж у цьому випадку Польща залишалася замалою, щоб створити з неї федерацію (чого особливо не бажали ендеки), і водночас зavelикою, щоб перетворити її на моноетнічну державу. Також проголошувалося, що в інтересах Польщі було би шкідливим існування на сході самостійних і не пов'язаних із нею малих держав, таких як Білорусь чи Україна.

Однак окреслений у березні 1921 року ризький кордон між Польщею та радянською Росією, що практично збігався з «лінією Дмовського», майже відразу отримав неоднозначну оцінку з боку представників різних внутрішньопартійних угруповань в ендецькому середовищі. Викликані в результаті Ризького миру 1921 року розбіжності й суперечки в націонал-демократичному таборі були пов'язані насамперед із неоптимальним співвідношенням отриманих позитивних і негативних підсумків мирного договору для польської сторони. Зокрема, Польща отримала в чотири рази менше нових територій, ніж того вимагала її делегація, при цьому Варшава передавала деякі землі радянським республікам. Ще із самого початку обговорення нового польсько-радянського кордону під час проведення Ризької мирної конференції (з жовтня 1920 року по березень 1921 року) в ендецьких партійних колах виокремлювалися декілька підходів до цієї проблеми. Одна частина ендецького політикуму (переважно молоде покоління з ультраправими переконаннями) оцінювала встановлений ризький кордон украй негативно: на їхню думку, за умовами Ризького миру поляки втратили території, які в культурному й історичному плані були тісно пов'язані з Польщею. Друга частина, яка імпонувала поглядом Станіслава Грабського – ключової фігури в польській делегації та одного з головних «архітекторів» Ризького миру, – навпаки, визнавала польські здобутки досить успішними й вигідними для Варшави. Загалом завдяки цій угоді, яка розглядалася як вдалий і розумний компроміс із більшовицькою

Росією, польська дипломатія начебто спромоглася досягти відразу декількох стратегічних цілей: по-перше, отримала згоду більшовиків на відмову від претензій на Східну Галичину; по-друге, завдяки так званому «коридору Грабського» ліквідувала спільний литовсько-радянський кордон та отримала вихід до кордонів Латвії; по-третє, зуміла попередити німецько-радянське зближення та геополітично відокремила Німеччину від Росії «польською державною територією»; по-четверте, завдяки відмові від повної інкорпорації білоруських земель до складу Польщі остаточно «поховала» елементи федераційної програми Ю. Пілсудського – головного політичного візаві націонал-демократів. І нарешті, третя група ендецького істеблішменту на чолі з її лідером Р. Дмовським зайняла цілком прагматичну та виважену позицію щодо політичних досягнень Ризького миру. Прихильники цього курсу вважали, що Варшава проявила раціональність, пішовши на домовленість із більшовицькою Росією та відмовившись від політики подальшої експансії на схід, і з огляду на несприятливі міжнародні умови одержала більш-менш очікуваний результат.

Таким чином, можна стверджувати, що аналіз оцінок та інтерпретацій Ризького миру 1921 року в ендецькій історіографічній традиції сприятиме більш об'єктивному вивченню тодішньої польської східної політики та позбавленню від стереотипів і суб'єктивізму в аналізі певних історичних подій.

УДК 94”1921” =162.1(043.2)

Piotr Krzykowski,
doktor, Akademia Sztuki Wojennej
(Warszawa, Polska)

GEOSTRATEGICZNE I GEOPOLITYCZNE KONSEKWENCJE TRAKTATU RYSKIEGO

Traktat pokoju, zawarty w Rydze 18 marca 1921 r., który położył kres wojnie polsko-sowieckiej lat 1919–1920, wydaje się najważniejszym traktatem pokojowym okresu międzywojennego w Europie Wschodniej. Miał decydujące znaczenie nie tylko dla państw będących jego stronami, ale również dla Europy Środkowo-Wschodniej. Ówczesnie stanowił jeden z filarów gwarantujących stabilność regionu, obok traktatu wersalskiego. Dla Polski oznaczał zakończenie okresu odbudowy państwa i wytyczania granic, otwierając drogę dla pokojowego rozwoju. Dla innych stanowił początek uznania ich państwowości. Choć trwał zaledwie 20 lat, pozwolił przetrwać przez okres jednego pokolenia wielu nowo utworzonym

państwom narodowym, w tym Polsce i krajom bałtyckim – Litwie, Łotwie i Estonii. Stanowił również dokument mówiący o uznaniu przez obie strony niepodległości Ukrainy i Białorusi. Miało to kolosalne znaczenie dla utrwalenia poczucia tożsamości narodowej tych społeczeństw.

Historycy oceniający konsekwencje zawarcia traktatu formują rozbieżne opinie na jego temat. Część badaczy wskazuje na niewykorzystaną szansę i zmarnowane zwycięstwa militarne, inna część naukowców ocenia postanowienia traktatu jako przejaw realizmu, odzwierciedlający ówczesne polskie potrzeby i możliwości. Są też głosy mówiące, że pokój ryski był pokojem kompromisowym. Bez względu na formułowane dzisiaj oceny traktat ryski był bez wątpienia jedną z najważniejszych umów międzynarodowych zawartych przez Polskę w okresie międzywojennym.

Celem artykułu jest próba przedstawienia konsekwencji geostrategicznych i geopolitycznych zawartego w 1921 r. Traktatu ryskiego, które są niejednoznacznie interpretowane w literaturze naukowej i wywołują pewien rezonans dyskusji. Autor zastosował ogólne naukowe empiryczne (opis) i teoretyczne (analiza, synteza, uogólnienie, indukcja, wyjaśnienie) metody badawcze. Porusza najistotniejsze kwestie ustalenia granic, co dało Europie Wschodniej względną stabilność, która utrzymała się do 1939 roku. Wskazuje, że to warunki pokoju zawartego w Rydze wymusiły na Bolszewikach utworzenia państwa o określonej strukturze, a także implikowały, które kraje europejskie będą do niego należeć. W artykule omówiono problematykę planów Józefa Piłsudskiego i porzucenia planów utworzenia federacji wschodnioeuropejskiej i doprowadził do ukształtowania się Polski jako państwa narodowego.

УДК 94(438)''1921''(043.2)

Геннадій Коваль,
*вчитель історії та географії,
старший вчитель Новосафронівської
загальноосвітньої школи I–III ступенів
(Новосафронівка, Миколаївська область, Україна)*

ВІЗИТ НАЧАЛЬНИКА ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ МАРШАЛА ПІЛСУДСЬКОГО ДО ФРАНЦІЇ У ЛЮТОМУ 1921 року

Після тектонічних змін в Європі і світі після Першої світової війни держави шукали нових союзів, надійних союзників для протидії колишнім супротивникам. До такого союзу прагнули Франція та відроджена із небуття Польща. Надзвичайно цікавим, насиченим, багатог-

ранним був візит Начальника Польщі маршала Пілсудського до Парижу на початку лютого 1921 р. На засіданні Сейму, 27 січня, міністр-президент Польщі Вітос підкреслив, величезне значення майбутнього візиту. 1 лютого на конференції керівництва Польщі обговорювалися політичні, економічні та військові питання, в зв'язку з від'їздом Начальника Держави в Париж, ввечері відбулося засідання ради міністрів. Від'їзд відбувся 1 лютого о 7 годині 45 хвилин ввечора. Начальник Держави мав виїхати з Віденського вокзалу до Парижа, слідуючи через Торн, Бидгощ, Берлін, Кельн, Льеж. Приїзд в Париж заплановано 2 лютого близько 10 годин ранку. Поїзд маршала Пілсудського пройшов не через Берлін, як це передбачалося раніше, а через Дрезден і Кельн. «Пті Журналь»^{*} підкреслював, що піднесення дару Франції, у вигляді подарунка картини Матейка «Жанна Д'Арк» було зворушливим доказом дружби, яка зв'язувала Польщу з Францією. З нагоди приїзду Начальника Держави в Париж, багато газет поміщали портрети і повні похвал біографії маршала, висловлювали задоволення з приводу його приїзду. «Журналь» писав: «Приїзд маршала дасть населенню можливість показати, до якої міри доля Польщі дорога серцю кожного француза». Російська паризька газета «Останні новини» так оцінювала значення візиту маршала Пілсудського до Парижа та місію Польщі в Європі: «Польща потерпає від жорстокої економічної кризи. Польща є свого роду вартовим на сході, вартовим інтересів Антанти. Вона страж у бар'єра, що відокремлює більшовицьку Росію від Німеччини, в якій Антанта бачить ще можливого небезпечного ворога. Вона – бар'єр проти можливого нашестя більшовиків на центральну Європу». На обіді даному в Єлисейському палаці, 3 лютого, президентом Французької республіки, в честь Начальника Держави, Мільєран і маршал Пілсудський обмінялися тостами, де вони розповіли про історію і про теперішній час відносин Франції та Польщі.

На другий день перебування в Парижі, Начальник Держави прийняв вранці голову французького Сенату і Ради Ліги Націй Леона Буржуа і мав з ним тривалу бесіду, потім представників паризької преси. Далі були прийняті представники французьких євреїв: Соломон Рейнак, член французького інституту і професор Леві. Далі Начальник Держави снідав в компанії начальника французького генерального штабу та інших генералів. Після відвідин польської бібліотеки, Начальник Держави прийняв генерала Вейганд, а потім маршала Фоша і розмовляв з ним півтори години. Президент республіки Франція вручив Начальнику Держави великий хрест ордена Почесного Легіону, а міністру закордонних справ, князю Сапігі і військовому міністру Сосіковському

^{*} Назва журналу подана в перекладі, зазначеному в джерелі: газета Свобода. Варшава. 1921. № 26 (165). 4 февраля.

офіцерські хрести того ж ордену. З нагоди поїздки Начальника Держави до Франції була прийнята спільна декларація. На прийомі посланників Великобританії, Італії та Японії, голова ради міністрів Бріан, повідомив їм цю декларацію. У бесіді з представником газети «Тан»* військовий міністр Сосновський заявив: «Ми не шукаємо війни і зовсім її не хочемо, але ми будемо її вести якщо будемо до цього змушені». «Останні Новини» писали: «На конференції за участю Пілсудського, будуть обговорюватися питання величезного політичного значення. У зв'язку з російським питанням, маршал Пілсудський зустрівся в Парижі з багатьма російськими політичними діячами». Паризькі газети відзначали надзвичайну сердечність тостів, виголошених під час обіду в Єлісейському палаці. У суботу 5-го лютого о 3 год дня маршал Пілсудський був прийнятий в міській думі в присутності Буржуа, Пере і всіх міністрів. Прийом Начальника Держави в Сорбоні відкрився промовою ректора паризької академії Аппеля, який вручив маршалу Пілсудському університетську медаль Парижа. Потім виголосили промови Рішпен і Нуляж. Начальник Держави, присутній на маневрах танків, вручив маршалу Фошу хрест «Віртуті Мілітарі»*. 6-го лютого маршал Пілсудський, в супроводі французького військового міністра Барту, маршала Петена і осіб своєї свити відвідав Верденські позиції і місто Верден, владі якого маршал Пілсудський вручив місту орден «Віртуті Мілітарі». Той же орден Начальник Держави особисто поклав на маршала Петена. Заплановане нагородження ордену Білого Орла міністра-президента Бріана не відбулося з причини його принципової відмови від пожалування якими б то не було орденами. Перед від'їздом Начальника Держави прийняв кореспондентів польських газет. О 3 години дня поїзд рушив в зворотний шлях через Німеччину до Польщі. 8 лютого, о 11 годині ранку він повернувся в Варшаву та прийняв прем'єра Вітоса і мав з ним тривалу бесіду. Німецька преса, обговорюючи декларацію французького і польського уряду, писала, що «якби навіть Верхня Сілезія залишилася за Німеччиною, Франція та Польща спробують її у нас забрати». Японський уряд сповістив французький про те, що він готовий взяти участь в договорах, укладених між Францією і Польщею. За повідомленням «Прж. Веч.»* польсько-французький договір стосувався виключно допомоги Польщі з боку Франції в разі польсько-німецького конфлікту. Газетам міністр Бріан

* Назва журналу подана в перекладі, зазначеному в джерелі : газета Свобода. Варшава. 1921. № 29 (168). 8 февраля.

* Назва ордену подана згідно джерела: газета Свобода. Варшава. 1921. № 29 (168). 8 февраля.

* Назва журналу подана згідно джерела: газета Свобода. Варшава, 1921. № 34 (173), 13 февраля.

заявив: «Франко-польські відносини складаються якнайкраще. Ви бачили, як сердечно прийняла Франція маршала Пілсудського і все ж це не був прийом, який ми хотіли йому надати, так як ми відчуваємо ще наслідки важкої війни, але ми прийняли його як друга. Наші бесіди матимуть серйозні наслідки. Протягом найближчих днів буде підписано низку важливих економічних і політичних договорів, що стосуються охорони інтересів обох держав, на випадок можливого на них нападу». Таким чином, ми бачимо, наскільки важливим був візит Начальника Держави маршала Пілсудського у Францію на початку лютого 1921 року.

УДК 930.1:94](477) ”1921”(043.2)

Наталія Курільчук,
аспірантка кафедри історії України
Київського університету імені Б. Грінченка
(Київ, Україна)

РИЗЬКИЙ МИР І ЖИТЕЛІ «ОЛЕВСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ»: МІЖ КОРДОНАМИ І РЕАЛІЯМИ ЖИТТЯ

Період національних змагань за незалежність України в 1917–1921 рр. є одним з найдраматичніших не лише в історії всієї держави, а й конкретних її регіонів. Однак, якщо перебіг цих подій та їх наслідки на всій території детально досліджені багатьма науковцями, то в окремих регіонах це питання досі залишається «білою плямою», адже жителі сучасної Олевщини, так само як і ряду інших районів тогочасної Волинської губернії були втягнуті у вир боротьби за владу між урядом УНР, більшовиками та поляками. Ключовою подією в цьому процесі варто вважати підписання Ризького мирного договору в 1921 р., який призвів до поділу Волині та Полісся на дві частини, тобто ряд сіл і містечок відійшли до складу Польщі, а деякі залишилися в підпорядкуванні УСРР і повністю контролювалися більшовицькою владою.

В наявному історіографічному доробку Ризький мир досліджується передусім в контексті загальнодержавному, наявні праці та статті показують його вплив на зовнішню політику, тобто зносини між Польщею та СРСР і УСРР. Досліджень, присвячених вивченню значення цього договору для Волинської губернії надзвичайно мало. Серед авторів варто виділити розвідки О. Соловей, С. Макарчук, Л. Бортник та С. Гуменного. Причини і особливості конфліктів на польському кор-

доні досліджує у своїй розвідці О. Г. Соловей. Вона також висвітлює політику влади щодо етнічного українського населення УСРР прикордонної смуги. С. Макарчук аналізує зміни в житті населення Західної Волині, що відійшла до Польщі, наголошуючи на переважанні представників української національності. Заселення цієї території поляками, за словами автора, активно проводилося вже після підписання договору. Л. Бортник величезну увагу у своїх дослідженнях приділяє процесу формування польської прикордонної служби, де головне місце надавалося Корпусу охорони прикордоння (КОП), який діяв з 1924 р. до 1939 р. С. Гуменний наголошує на міграційних процесах по обидва боки кордону які мали різну інтенсивність залежно від економічної та політичної ситуації в обох державах. Однак, спеціальні наукові розвідки в контексті окресленої теми в такому регіоні як «олевське прикордоння» відсутні, саме тому вона потребує подальшого детального вивчення.

Основу джерельної бази складають опубліковані документальні збірники та архівні матеріали Державних архівів Житомирської та Рівненської областей, а також Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Важливими для аналізу є кримінальні архівно-слідчі справи, а також звіти райкому, окружному, доповідні записки посадових осіб місцевої влади, зведення 19-го Олевського прикордонного загону та Корпусу охорони пограниччя і місцевої поліції. Саме вони проливають світло на ставлення місцевого населення до побудови кордону та значення його в житті пересічних селян.

Підписаний 18 березня 1921 р. договір визначав лише загальну лінію кордону, яка була встановлена без урахування жодних етнічних та історичних підходів. Тобто, якщо польсько-радянська прикордонна смуга проходила серединою річки, то вона автоматично розбивала село на дві частини, таким чином орні землі, будинки населення, а часто і цілі родини опинялися під владою різних держав. Не бажаючи миритися з такою ситуацією, селяни постійно порушували прикордонний режим, вирішуючи власні побутові та родинні проблеми. Однак як польська, так і радянська прикордонні адміністрації зараховували таких осіб до категорії «політично неблагонадійних».

До того ж, оскільки кордони до середини 1920-х років слабо охоронялися і можна було без перешкод проникнути на територію сусідньої держави, населення «Олевського прикордоння» вдавалося до заняття контрабандною діяльністю. Потерпаючи від дефіциту продуктів харчування, товарів першої необхідності та мануфактури, торгівля контрабандною продукцією була єдиним способом забезпечення себе та власної родини найнеобхіднішою продукцією. Таким чином насе-

лення намагалося задовольнити власний ринковий попит. Однак, якщо з боку Польщі робилися спроби протидіяти цьому не вигідному для економіки явищу шляхом намагання легалізувати торгівлю та зміцнити охорону кордону, то радянська влада застосовувала для боротьби прикордонні війська ВЧК-ОДПУ-НКВС, вдаючись до масових арештів та репресій проти місцевого населення. Доказом цього можуть слугувати численні архівні кримінально-слідчі справи порушені в 30-х рр., в яких підставою для арешту слугувало заняття контрабандною діяльністю, нелегальний перетин кордону з метою здійснення шпигунської чи контрреволюційної, тобто підривної діяльності на користь іноземної, тобто польської, розвідки.

Отже, укладений між радянською Росією та УСРР з одного боку, і Польщею з іншого, Ризький мирний договір суттєво змінив обриси Волинської губернії, призвівши до появи нових регіонів, в тому числі і «Олевського прикордоння». Проте, ці зміни були не завжди на користь місцевого населення, яке стало заручником ситуації, і не рідко після утвердження більшовиків на цій території, потерпало від жорстокого свавілля влади. Поділ Волині перетворив регіон на місце інтенсивних міграційних процесів. Недостатність на території УСРР найнеобхіднішої продукції призвела до появи побутової контрабанди. Все це в кінцевому результаті стало підставою для масових репресій в регіоні в другій половині 30-х років ХХ ст.

УДК 930.1(438+477)''1921''(043.2)

Ольга Морозова,

*докторка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)*

РИЗЬКИЙ МИР ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Поразка Київського походу й політична маргіналізація Пілсудського, яка настала одразу після програшу київської кампанії, призвела до підписання поляками з одного боку та РСФРР і УРСР з іншого Ризького трактату 18 березня 1921 р. Договір формально завершив польсько-радянський збройний конфлікт 1919–1920 рр. і фактично спростував Варшавську угоду 1920 р. Поляки визнали радянську владу в Україні. Разом із тим Польща отримала землі, якими володіла до другого і третього поділів, зокрема Східну Галичину й Волинь. Федеративний проєкт Пілсудського зазнав краху. Вояків С. Петлюри було інтерновано в

польських таборів. Під час відвідин одного з них у Щипборні, Пілсудський, згадуючи Ризький трактат, сказав: «Прошу пробачити мені, панове, дуже прошу вас мене вибачити».

Більша частина українських земель (Наддніпрянська Україна) опинилася під владою Радянської Росії й отримала назву Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). За підрахунками Р. Тожецького, вона займала територію понад 451 600 км², на якій проживало близько 23,2 млн українців. Як і всі інші республіки, утворені на уламках Російської імперії, УСРР формально була самостійною державою, однак фактично перебувала у прямій залежності від центру (від 1922 р. – Радянського Союзу). Кордон між Польщею й Радянською Росією пройшов по лінії, яка відповідала межі після другого поділу Речі Посполитої. Федераційна концепція Пілсудського зазнала невдачі. 30 січня 1937 р. Українська Соціалістична Радянська Республіка була перейменована в Українську Радянську Соціалістичну Республіку (УРСР).

Тож, Ризький мир завершив дискусії та суперечки на тему лінії Керзона. Ця проблема знову набула актуальності під час Другої світової війни.

Історики по-різному оцінюють Ризьку угоду. Ми можемо бачити однозгідність та розбіжність поглядів представників української і польської історіографії на дану проблему. Українські вчені підкреслюють, що УНР була для Пілсудського лише інструментом досягнення ширшої мети – знищення Російської імперії, мала бути державою-сателітом, цілком залежною від Польщі. А. Руккас звертає увагу на те, що Пілсудський явно знехтував противником, дуже низько оцінивши боєздатність більшовицької армії. Український учений порушує факт вини поляків у тому, що не була оголошена загальна мобілізація до армії УНР. Як наслідок українська армія в середині червня налічувала лише 18 тис. військових. Водночас історик вважає, що українське військо не було приречене на невдачу, однак не скористалося своїм шансом, коли противник був деморалізований і розбитий. Польські історики підкреслюють факт фактичного визнання Польщею незалежності України, сприяння внаслідок зусиль польської дипломатії визнанню Української Народної Республіки також Латвією та Фінляндією.

Однак як українські, так і польські історики вважають, що «угода з Польщею фактично вивела Україну з дипломатичного вакууму, створеного навколо неї західними країнами». Польський історик Мірослав Шуміло підтверджує тезу про те, що попри свою відносно невелику чисельність, армія УНР була активним учасником війни проти більшовицької Росії в 1920 р. З огляду на це військову кампанію 1920 р. треба трактувати як «польсько-українсько-радянську війну».

Владислав Пархоменко,
*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського (Миколаїв, Україна)*

РИЗЬКА МИРНА УГОДА 1921 р. У СПОГАДАХ І. МАЗЕПИ

Польсько-українські відносини буремних 1919–1921 рр. знайшли відображення у спогадах українського політичного діяча, колишнього прем'єр-міністра уряду УНР І. П. Мазепи (1884–1952). Його праця «Україна в огні й бурі революції» вийшла друком у Празі в 1942–1943 рр., і перевидана в Україні в 2003 році. Мемуарист неоднозначно ставився до ідеї україно-польського союзу, побоюючись територіальних зазіхань з боку Польщі. Зокрема він був проти укладання у квітні 1920 р. Варшавського договору між С. Пеглорюю та Ю. Пілсудським, і у травні оголосив про свою відставку з посади голови уряду. У спогадах він також описує і події, що відбувалися напередодні та після укладання Ризького миру 1921 р., в середовищі української еміграції.

З кінця 1920 р. після поразок на фронті, уряд УНР опинився на території Польщі, в місті Тарнові. У табори для інтернованих потрапили тисячі військових армії УНР. Проте політичне життя тривало. В січні 1921 р. у Тарнові із представників різних українських політичних партій та громадських організацій утворена Рада Республіки, що стала законодавчим органом УНР. Очолив Раду Республіки І. Феценко-Чопівський. У спогадах І. Мазепа відзначає, що українські урядовці на початку 1921 р. були впевнені в тому, що польський уряд, ні в якому разі, не піде на мир з більшовиками і боротьба продовжиться. Так думали і не тільки керманічі УНР. Наприклад, у січні 1921 р. голова Кубанського уряду В. Іванис у Варшаві вів переговори щодо перевезення до Польщі з острова Лемнос 10 тисяч кубанських козаків, евакуйованих із Криму, для подальшої боротьби з більшовиками. Тому укладання Ризької мирної угоди у березні 1921 р., між Москвою і Варшавою, за свідченнями мемуариста, викликали серед українських політиків розгубленість та розчарування. За цим договором, Польща зобов'язувалася не мати на своїй території ворожих радянській Росії збройних формувань. Відповідно становище уряду УНР та українських військових погіршилося. Формально українським емігрантам заборонялася політична діяльність на польській території. У зв'язку з цим, у Тарнові, 26 квітня, відбулося останнє легальне засідання Ради Республіки, на якому схвалено постанову: «Через несприятливі політичні обставини, що утворилася після ратифікації мирового договору між

Польщею і більшовиками, засідання Ради Республіки припиняються на теренах Польщі». 18 травня Мазепа зустрівся з С. Петлюрою, той був налаштований песимістично, вважав, що єдиний тепер вихід – прориватися загонами в Україну, для підняття там повстанського руху проти більшовиків. Мемуарист відзначив, що Польща обіцяла раніше озброїти чотири українські дивізії, але відтепер відмовилась від цього плану. Таким чином, рейд збройних формувань в радянську Україну, що планувався на 1 вересня, здійснено не було, і це на думку Мазепа, мало фатальні наслідки. Адже розпочатий пізніше II-й Зимовий похід відбувся в зовсім інших умовах і був приречений заздалегідь на невдачу. Навесні 1921 р. І. Мазепа здійснив поїздки до Берліну, Праги, Відня щоб зустрітись з представниками української еміграції і обговорити можливість перенесення політичної діяльності із Польщі в інші європейські держави. Отже, на думку мемуариста, Ризький мирний договір знівельовав попередню Варшавську угоду 1920 р. про україно-польський воєнно-політичний союз.

УДК 94:341.17АСЕАН(5-12+438)(043.2)

Інна Підберезних,
*кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри історії Чорноморського
національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна)*

АСЕАН – ПОЛЬЩА: ДІАЛОГ ПАРТНЕРСТВА

АСЕАН отримує все більше визнання у всьому світі як успішна регіональна організація зі стратегічним геополітичним становищем. Держави-члени АСЕАН продекларували довгий шлях та досягли економічного прогресу. Політичні та економічні процеси, що відбуваються в Південно-Східній Азії, мають дедалі більший вплив на Європейський Союз та Польщу. ЄС є одним із головних торговельних партнерів країн АСЕАН та за обсягом взаємного товарообігу знаходиться на другому місці серед економічних партнерів. Обсяг прямих інвестицій ЄС в країни АСЕАН складає більше 160 млрд євро. ЄС виступає активним донором щодо проекту створення єдиного ринку АСЕАН відповідно до програми ARISE по сприянню інвестиції з Європи.

Польща завжди була частиною європейської культури та цивілізації. Ця частина Європи має своє геополітичне розташування та особливий історичний досвід, що визначає політичне та економічне становище країни. Членство в ЄС сприяло модернізації Польщі, економіки

та зовнішньої політики. Громадяни та компанії виграють від відкритих кордонів та спільного ринку. Зростаюча дипломатична присутність країн Південно-Східної Азії у Польщі слугує одній головній цілі зовнішньої політики регіону – підтримка економічного розвитку, отримання доступу до нових ринків та залучення високоякісних інвестицій. Зміцнення зв'язків з країнами АСЕАН, особливо в галузі економіки, здійснюється на трьох рівнях: по-перше, через стратегічне партнерство та політичний діалог; по-друге, через активну участь у багатосторонніх форумах, включаючи формулювання політики ЄС щодо АТР; та, по-третє, шляхом розвитку всеосяжної економічної співпраці, включаючи сфери енергетики та технологій.

Відповідно до статистики за результатами 2020 р. експорт з Польщі склав близько 1,4 млрд євро, імпорт з країн АСЕАН склав в межах 5 млрд євро. Розвиток інвестиційної політики має повільні темпи. Євросоюз інвестував в АСЕАН за 2020 р. в межах 190 млн євро, що складо всього один відсоток від загального обсягу інвестицій Польщі. Польських інвесторів приваблюють такі напрямки як виробництво озброєнь, промислове машинобудування, виробництво фармацевтичної та косметологічної продукції, біоінженерія та інформаційні технології. Зі створенням Економічного співтовариства АСЕАН (АЕС) (2015) польському бізнесу сприятливіше стало через цей механізм виходити на ринки інших гравців як то китайський чи індійський, функціонує єдиний ринок вільного переміщення товарів, фінансів та робочої сили. Перспективним для Польщі стало те, що в рамках АЕС польська компанія знаходиться в одній із країн АСЕАН має змогу безмитно реалізувати свої товари чи послуги в інших дев'яти країнах. Особливо привабливою є інвестиційна угода АСЕАН (АСІА), яка передбачає принцип «недискримінації», тобто забезпечує максимальне сприяння інвестицій в АСЕАН.

Польща розглядає Південно-Східну Азію як важливий регіон для просування своїх економічних інтересів. Відповідно з цим Польща впровадила програму GoАСЕАН, що передбачає підтримку польського бізнесу в країнах АСЕАН, додаткові витрати на відкриття торгових представництв в регіоні, що сприятиме розвитку польського підприємництва в країнах АСЕАН. Показовим є співробітництво Республіки Філіппіни з Польщею по таким напрямкам як аграрний сектор, індустрія туризму, ІТ-технології, будівництво. Перспективними для польських підприємств є такі галузі як транспорт, виробництво лікарських препаратів, медичного обладнання та логістика. Сінгапур розглядається Польщею як базова платформа для впровадження польського бізнесу в південно-східноазійському регіоні. Перевагами Сінгапуру є наявність фінансових інституцій, високий рівень ділових кіл та транспортна інфраструктура. Польща розглядає Сінгапур як пріоритет щодо пи-

тань зміцнення як політичного так і економічного зближення. Останнім часом намітилася тенденція співробітництва в галузі освіти, культури, туризму. Основний товар, що експортується з Польщі до Сінгапуру – електробуси. Однією з домінуючих категорій є «розкішні яхти». Це засвідчує майбутню тенденцію обміну товарами. Польща також є привабливим місцем для інвестицій Сінгапуру в морський порт. Інвестиція PSA International в DCT (Глибоководний контейнерний термінал) у Гданську відкрила новий розділ у двосторонніх відносинах між регіонами з потенціалом для подальшого збільшення торгівлі товарами та послугами. Сінгапурський державний діяч Лі Куан Ю про дружбу та міжнародні відносини сказав: «Дружба у міжнародних відносинах не є функцією доброзичливості чи особистої любові. Ми повинні зробити себе актуальними, щоб інші країни мали інтерес до нашого подальшого виживання та процвітання».

Країни АСЕАН зі своєї сторони активно підтримують прагнення Польщі до багатовекторної співпраці, для чого проводяться чисельні бізнес-конференції, семінари та інші ділові діалоги. В країнах АСЕАН функціонує програма Європейської комісії «Підтримка європейського бізнесу на ринках Південно-Східної Азії» (SEBSEAM), метою якої є підтримка європейських бізнес-інтересів в країнах Південно-Східної Азії.

Отже, АСЕАН та Польща мають взаємну віру та інтерес у процвітанні кожної з держав, що дає широкий простір для подальшої успішної співпраці. В теперішній час відносини Польщі та АСЕАН знаходяться на етапі становлення та мають великі перспективи.

УДК 94(73+438)“1918/1921”(043.2)

Тарас П'ятничук,

*кандидат історичних наук, завідувач етнографічного музею
Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича;
викладач суспільних дисциплін у Чернівецькому
вищому комерційному училищі Київського національного
торговельно-економічного університету
(Чернівці, Україна)*

НЕРЕАЛІЗОВАНІ ПЛАНИ: США ТА ДРУГА РІЧ ПОСПОЛИТА В 1918–1921 рр.

Перша світова війна завдала нищівного удару чотирьом імперіям, спричинивши їх розвал. Молоді держави, що постали на їх руїнах, зіштовхнулися із цілою низкою проблем, серед яких найбільш гострими були територіальні питання та відбудова зруйнованої війною економіки.

Керівництво відновленої Польщі вбачало можливим розв'язання цих проблем лише за підтримки (воєнної, економічної та дипломатичної) держав Антанти та США. При цьому перші кроки для цього були зроблені провідними діячами польського національного руху ще в період світової війни. Зокрема, саме завдяки зусиллям композитора І. Я. Падеревського, який із січня 1915 р. виступав із гастролями в США та вів агітаційну кампанію на підтримку майбутньої держави, полякам вдалося заручитися підтримкою низки американських політиків, в тому числі й президента В. Вільсона. Оцінюючи вклад І. Падеревського у розбудову Польщі, полковник Хауз, радник президента США, стверджував, що «Падеревський зібрав в єдине ціле шматки розваленого королівства і зліпив з них сильну та волелюбну республіку».

Не останню роль у формуванні серед правлячої еліти США симпатій до Польської держави відіграла й численна польська діаспора, яка заселяла промислові міста північно-східних штатів і становила важливий елемент виборчих округів Демократичної партії. Вони збирали підписи на ім'я президента В. Вільсона, надсилали гроші, а пізніше, після проголошення незалежності Польщі, з їх складу формувалися військові загони добровольців.

Наслідком агітаційної діяльності поляків стало те, що 10 листопада 1917 р. США визнали Польський національний комітет у Парижі як представницький орган польського народу, а 30 січня 1919 р. – уряд І. Падеревського.

В умовах зростання загрози з боку більшовицької Росії новостворена Польща в очах американських правлячих кіл почала розглядатися в якості форпосту демократії. Зрештою, самі ж поляки активно використовували цю тезу, сподіваючись отримати від США кредити під низькі відсотки, а також військову допомогу у вигляді зброї та солдатів.

Загалом, їх сподівання не виправдалися повністю, адже США надали лише 56 млн. доларів, яких вистачало для зміцнення боєздатності армії, але аж ніяк не для повноцінного відновлення економіки. Ще близько 100 млн. було виділено для організації АРА, яка займалася гуманітарною допомогою постраждалим внаслідок війни жителям у країнах Центрально-Східної Європи.

Безрезультатними виявилися спроби польських політиків досягнути згоди урядом США на безпосередню військову підтримку. В. Вільсон відхилив пропозицію І. Падеревського звільнити з американської армії солдатів польського походження і направити їх до Польщі. Не отримав підтримку і проєкт створення окремого американського легіону.

Починаючи з 1919 р. взаємини між обома країнами почали охолоджуватися, чому, окрім вже перерахованих чинників, сприяло ще де-

кілька обставин. Зокрема, агресивна зовнішня політика Другої Речі Посполитої, посилення позицій Ю. Пілсудського і відставка уряду І. Падеревського, єврейські погроми в Польщі, несприятлива економічна ситуація, що відштовхувала від Польщі американських інвесторів. Найважливішим фактором, значний вплив на взаємини між обома країнами мала і внутрішньополітична ситуація в самих США. З одного боку, Конгрес відмовився ратифікувати Паризький мирний договір, який, поряд із іншими повоєнними договорами, надавав Польщі міжнародне визнання у визначених кордонах. З іншого боку – зміна президента спричинила і зміну зовнішньополітичного курсу США, які повернулися до ізоляціонізму. Відтак, Країни Європи залишилися на одинці зі своїми проблемами до розгортання нової світової війни.

УДК 94:272-77](438)''1918/1920''(043.2)

Андрій Стародуб,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
(Київ, Україна)*

РИЗЬКИЙ МИР ТА ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ МИТРОПОЛІЇ В ПОЛЬЩІ

Станом на 18 березня 1921 року православні єпархії в межах відродженої польської держави не були об'єднані в єдину церковно-адміністративну структуру та не мали спільного центру управління, який би знаходився на території Польщі.

До усталення лінії східного кордону II Речі Посполитої практично неможливим було також здійснити реальні кроки, спрямовані на упорядкування «церковних» справ.

По-перше, обов'язкові до виконання православними єпископами, чії кафедри знаходились у Польщі, рішення могли прийматись виключно Московським Патріархом та Св. Синодом Російської православної церкви. В умовах польсько-радянського воєнного конфлікту неможливим було як звернення до Патріарха Тихона (Белавіна) з боку польського уряду, так і офіційні контакти з Варшавою самого очільника РПЦ.

По-друге, в Москві перебував і номінальний очільник столичної (Варшавської) єпархії митрополит Серафим (Чичагов). Можливість виїзду останнього до місця свого служіння напряму залежала від наявності дипломатичних відносин між Польщею та Радянською Росією.

По-третє, лише визначеність з тим, які території остаточно входять до складу II Речі Посполитої дозволяла польським урядовцям чітко окреслити персональний склад єпископату, з яким можна було розпочинати переговори на предмет майбутнього статусу Православної церкви у Польській державі. Зокрема, з цього переліку «випали» окремі архієреї (як то, наприклад, єпископ Мінський Мілхіседек (Паєвський)), з якими проводились попередні консультації у 1919–1920 рр.

Варто відзначити, що процес підготовки до нових, поствоєнних реалій, розпочався не після формального підписання мирного договору, а передував йому. Станом на березень 1921 Патріарх Тихон здійснив цілий ряд призначень та номінацій (у тому – й санкціонував висвячення Сергія (Корольова) на нового єпископа Бельського, з дорученням керування ним Холмською єпархією) на які, за нормальних умов, потрібна була б санкція світської влади. Пізніші пояснення Патріарха та митрополита Серафима, що це було вимушеним кроком в умовах неможливості зв'язатись з польським урядом та невідкладністю всіх кадрових перестановок, не є переконливими. Натомість польські урядовці та дипломати мали всі підстави вважати, що це було зроблено зумисно задля того, щоб поставити їх перед фактом на самому початку переговорів.

Зі свого боку, польська сторона також мала принаймні «чернетки» запасних планів на випадок, якщо б не вдалося домовитися з керівництвом РПЦ на прийнятних умовах. З самого початку переговорів польські дипломати не приховували, що йдеться про повне (у тій чи тій часовій перспективі) унезалежнення Православної церкви у Польщі. Проте в них були необґрунтовані сподівання на те, що Тихон може погодитись на це якщо не де-юре, то де-факто. Показово, втім, що саме на травень 1921 припадають перші спроби польської амбасад у Туреччині з'ясувати можливість легалізації майбутньої автокефалії й у Константинополі.

Іншим елементом підготовки до переговорів у Москві (активна фаза яких розпочалася з моментом прибуття до РСФР, у серпні 1921 року, керівника дипломатичного представництва Тита Філіповича) стало запрошення до Варшави архієпископа Мінського та Турівського Георгія (Ярошевського). Уряду вдалося знайти ще двох єпископів (керуючого Волинською єпархією Діонісія (Валедницького) та вікарія Двінської єпархії Пантелеймона (Рожновського)), які погодилися підписати лист до Патріарха Тихона, в якому, де-факто, просили благословити автокефалію (точніше – висловлювали згоду на такий варіант розв'язання проблеми у випадку, якщо не буде заперечень з боку предстоятеля РПЦ).

Все це «сплутало карти» російському патріарху, змусивши, у підсумку, піти на певні поступки та не лише дати згоду на утворення митрополичого округу в межах II-ї Речі Посполитою, але й призначити своїм екзархом кандидата, запропонованого польським урядом.

Наталія Трифонова,
*аспірантка Чорноморського національного університету
імені Петра Могили (Миколаїв, Україна),
головний зберігач в Приватному музеї історичного костюма
та стилю Вікторії Лисенко Victoria Museum
(Київ, Україна)*

РИЗЬКИЙ МИР ТА ОСТАННІ ГРОШОВІ ЕМІСІЇ ДИРЕКТОРІЇ

Ризький мир, підписаний у березні 1921 року, був визначальним для періоду української державності. Це означало закінчення періоду Директорії – уряду, що здійснив антигетьманський переворот. Та прийшовши до влади через розпорошеність українських сил, особисті протистояння та внутрішні чинники нові керівники – В. Винниченко та С. Петлюра – не змогли зберегти Українську Народну Республіку.

Після перебування у складі СРСР та зі здобуттям в 1991 році незалежності Україна розпочала новий виток державотворення. Тому вивчення періоду 1917 – 1921 років є важливим та актуальним для нашої історії і розуміння процесів, що відбувалися. Гроші завжди невід’ємно пов’язані з історією держави, через що вивчення останніх випусків грошової емісії потребує докладнішого дослідження.

Директорія намагалася стабілізувати економіку та уніфікувати грошову систему. В січні 1919 року після численних дискусій було прийнято законопроект, за яким лише гривня (або карбованець) були єдиним платіжним засобом на території держави, російські гроші припиняли приймати.

За попередніх урядів – Центральної Ради та гетьмана Павла Скоропадського частину банкнот було замовлено в Німеччині. В період з грудня 1918 по липень 1919 року уряд Директорії випустив грошові знаки в 1000, 250, 100, 25, 10 карбованців та 5 гривень. Після програшу Центральної держави в Першій світовій війні це позначилося і на випуску грошей, тому для купюри в 1000 карбованців було обрано інший папір з водяними знаками. Ситуація ускладнювалася тим, що денікінці та більшовики захопили деякі кліше для друку грошей.

Якщо 5 гривень вважаються найбільш невдалими банкнотами, то одними з найкращих стали купюри в 1000 карбованців. Ескізи намалював Г. Золотов, а емісії здійснювалися в 1918 – 1920-х роках і гетьманським урядом і Директорією в Києві, Кам’янці – Подільському та Варшаві.

Остання емісія Директорії готувалася в Австрії. Було заплановано випустити купюри в 50 та 1000 гривень. Купюру в 50 гривень 1920 року

проектував відомий дизайнер та графік Г. Нарбут, папір з водяними знаками «гриби» та зображенням гетьмана Петра Дорошенка, а на купюрі в 1000 гривень планували помістити профіль Богдана Хмельницького.

Проте, крім кількох пробних примірників ці гроші залишилися лише на проекті, тому що 20 листопада 1920 року за наказом Симона Петлюри уряд Директорії припинив своє існування. А далі – відомий «зимовий» похід в грудні 1919 року та Ризький мир.

Отже, Директорія продовжила емісійну політику попередніх урядів, намагалася стабілізувати економічну ситуацію в державі та заборонити в ходженні російські гроші. Але через зовнішні та внутрішні суперечності, постійні переїзди та пошуки необхідних друкарень з хорошим папером та фарбами процес емісії супроводжувався очікуванням та помилками друку. Наприклад, на купюрі, випущеній в Станіславі в 1919 році, номіналом в 5 гривень на частині знаків відсутня літера «р». А зараз це один з найбажаніших знаків для колекціонерів.

УДК 930.85(4-191.2-11):94"1236/1795"(043.2)

Наталія Шевченко,

*кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри історії Чорноморського
національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна)*

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ЧАСИ ВЕЛИКОГО
КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ СУЧАСНОГО
РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

Тема спільної історико-культурної та політичної спадщини країн ЦСЄ в часи Великого князівства Литовського і Речі Посполитої є актуальною для істориків, політологів, дипломатів, політиків з післявоєнних часів, коли у 1917–1921 роках вирішувалося питання нової моделі державного устрою Європи, залишається у фокусі і сучасної геополітики. В умовах закінчення Першої світової війни та розпаду Російської, Австро-Угорської Імперій у їх народів з'явилися можливості для самовизначення та відродження власних держав. Для Польщі, Литви, Білорусі, України спільна історико-культурна та політична спадщина ВКЛ та Речі Посполитої стала вагомим аргументом на їх законне право утвердити незалежні держави, а тому їх громадяни та політики вдалися

до активних дій, щоб зrealізувати таку перспективу. Драматичні події боротьби за власну державність 1918–1921 років цих народів, що по праву вважали себе спадкоємцями Польсько-Литовської Речі Посполитої і активно до неї апелювали, засвідчили існування спільних геополітичних проєктів відродження самостійних держав (Польщі, Литви, України і Білорусі) як колишньої конфедеративної Речі Посполитої (1569–1795). Водночас мали місце і спроби націоналізувати цю спадщину, перетворивши її з одного європейського унікального досвіду співжиття багатьох народів і різних культур, у таку собі нову імперію Річ Посполиту з Польщею як її метрополією. Тогочасні суперечки політиків навколо Польсько-Литовської історико-політичної спадщини скінчилися не на користь нової співдружності незалежних держав: Польща спромоглася відродити свою власну державу, включно з частиною українських земель, як і Литва, однак без своєї історичної столиці Вільно і прилеглих до неї регіонів та руських теренів колишньої ВКЛ (Білорусі і України). Останнім у свою чергу так і не вдалося зrealізувати план створення власних незалежних республік (УНР і БНР).

Нині історики і політики намагаються з'ясувати причини невдачі тогочасного амбітного геополітичного Балто-Чорноморського проєкту («Міжмор'я»), що мав стати дієвим регіональним союзом держав ЦСЄ як протидії експансії на їх терени більшовицької Росії. І для сучасних країн ЦСЄ геополітичні загрози з боку Росії з тими ж реваншистськими імперськими амбіціями набули реальних втілень (агресія проти України, військово-політичний тиск на Білорусь з метою реального повернення до оновленої путінської імперії), претензії на повернення до її складу і балтійських країн, включно з Литвою і навіть Польщею. У 2019–2020 роках Росія офіційно проголосила і послідовно здійснює свій курс щодо відродження історичної Росії, трактуючи країни Східної Європи (пострадянські республіки) як історичну спадщину Російської імперії, яку вона мала на кінець XVIII ст. Стосовно країни Центральної Європи, що були членами Варшавського блоку, то вона вимагає повернення їх у сферу російських геополітичних інтересів на основі Ялтинської угоди 1945 року.

Однак згаданий геополітичний балто-чорноморський союз як протидія євразійському союзу, який просувала Російська імперія і нині опікується сучасна Росія, отримав «друге дихання» Нині ми переживаємо новітню спробу його відновлення, коли 27 липня 2020 року у Любліні під час зустрічі міністрів закордонних справ Польщі, Литви та України було узгоджено про створення добровільного і неформального об'єднання трьох держав як спільної платформи їх дій у царині політики в цьому регіоні Східної Європи, включаючи заходи політики

безпеки, протидії російській експансії, включно з підтримкою європейського курсу України до ЄС, економічного співробітництва, гуманітарної та політики історичної, туризму. Однак перешкодою на шляху інтеграції країн балто-чорноморського регіону, як засвідчили неодноразові спроби її реалізувати, є своєчасно невіршені проблеми кордонів, історичної спадщини та політики історичної пам'яті. Зокрема, такі проблеми є у взаємовідносинах Польщі та Литви, Польщі та України, які активно використовує Росія, прямо провокуючи конфлікти на основі історичних суперечок між ними і вправно використовує в дискусії навколо історичної спадщини та історичних кордонів, що мають місце і серед країн Центральної Європи. Тому для них вкрай актуальною є тема подолання в громадській свідомості радянських суспільно-політичних стереотипів, включно з історичними догмами стосовно спільної історичної спадщини «братніх слов'янських народів» та відродження власних державно – політичних традицій, культури і ідентичності. Міжнародний проект інтегрованої історії країн ЦСЄ, започаткований на початку XXI ст. у Любліні, в цілому успішно зреалізував ідею спільної європейської історико-політичної спадщини, кардинально відмінної від євразійської російської, водночас виявив і проблемні моменти її трактувань з боку істориків окремих країн (Польщі, Литви, України, Білорусі). А з огляду на той факт, що суперечки історичні у 1918–1921 роках стали однією із причин невдачі геополітичного проекту «Міжмор'я», то вважаємо, що сучасним політикам і дипломатам у рамках відродженого у 2020 році регіонального союзу «Люблінський трикутник», варто не легковажити із суперечками істориків навколо Польсько-Литовської Річ Посполитської спадщини. Аби остання і нині не стала таким собі «Бермудським трикутником» на шляху їх порозуміння. Тому автор пропонує започаткувати наукову дискусію з даної теми, ініціювавши проведення міжнародної наукової конференції «Балто-Чорноморський союз: історія і сучасність» у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум-2022: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі».

СЕКЦІЯ II.
РЕВОЛЮЦІЙНІ РУХИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.
В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ТА УКРАЇНІ.
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ

УДК 94:323.269.6](477.63)''1918/1921''(043.2)

Ангеліна Буланова,
*аспірантка Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України,
старший науковий співробітник Дніпропетровського обласного
центру з охорони історико-культурних цінностей
(Дніпро, Україна)*

**ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА ТЕРИТОРІЇ
КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ 1918–1921 рр.
ЯК ОБ'ЄКТ РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ**

При вивченні селянського повстанського руху на території Катеринославщини неможливо залишити поза увагою оцінення явища повстанства в радянській пропаганді. В умовах інформаційно-гібридної війни та зростання рівня дезінформації серед населення України, вивчення пропагандистських методів боротьби більшовицького режиму є особливо актуальним, адже дієвість цих методів, як не сумно це визнавати, пройшла перевірку часом.

Мета роботи – дослідити особливості висвітлення повстанського руху на території Катеринославщини в радянській пропаганді. Під терміном «радянська пропаганда» ми розуміємо тотальну нав'язливу популяризацію комуністичного ладу та монополізованої влади СРСР в усіх сферах суспільного життя. Поширення будь-якої інформації супроводжувалось цілеспрямованим дезінформуванням населення за відсутності альтернативних джерел інформації тощо. Особливістю більшовицької пропаганди, зокрема у висвітленні діяльності повстанських загонів, були перекручування фактів на свою користь, суб'єктивізм, брехня, одностороннє висвітлення подій, тенденційність, тощо.

У становленні комуністичної пропаганди можна виокремити два етапи: «заборонний», внаслідок якого радянські засоби масової інформації отримали монополію на висвітлення подій, та «наступальний» – поширення агітації серед всіх верств населення. Крім власне ЗМІ –

газет і радіо, агітатори застосовували плакати, карикатури, фільми, пам'ятники, картини та інші твори мистецтва – так звана «монументальна» пропаганда. Радянське керівництво дуже ретельно ставилося до організації агітаційної роботи, створивши спеціальні відомства, до повноважень яких входила розробка та поширення державної пропаганди. В цей період починає насаджуватись агресивна пропаганда в мистецтві й культурі, зокрема в кінематографі, театрі, літературі. Усі засоби масової інформації на місцях орієнтувались на вказівки «згори» і сприяли поширенню дезінформації серед населення, однобоко висвітлюючи події в ракурсі, який був вигідний партії, створюючи при цьому міфи та фейки. Зокрема, все сільське населення Катеринославщини було штучно поділено на три категорії: «селяни – незаможники», «середняки» та «куркулі», при чому останніх було занесено до категорії ворогів радянської влади.

Найбільш поширеними пропагандистськими ярликами та кліше щодо повстанського руху на території Катеринославщини було автоматичне надання негативного статусу «петлюрівщини» будь-якому прояву соціального невдоволення або національної свідомості та ототожнення повстанських селянських загонів із «кримінальними бандитами».

Підбиваючи підсумки варто зазначити, радянське керівництво почало розробляти стратегію інформаційної пропаганди серед населення одразу після захоплення влади на території України.

Ведення агітаційної роботи в СРСР було закріплено на державному рівні, для чого було створено спеціальний апарат.

Становлення більшовицької пропаганди проходило у два етапи: «заборонний» та «наступальний». Основними її рисами були перекручення подій на свою користь, суб'єктивізм, однобоке висвітлення подій, тощо. Щодо повстанського руху на території Катеринославщини, найбільш поширеними були наступні кліше: надання негативного статусу «петлюрівщини» будь-якому прояву української самосвідомості; ототожнення повстанських селянських загонів з «кримінальними бандитами» тощо.

Варто відзначити, що радянські методи пропаганди виявилися досить дієвими, адже негативний контекст у визначеннях «петлюрівець» або «куркуль», на жаль, відчувається навіть у наш час.

Marek Żyła,
doktor habilitowany, Akademia Sztuki Wojennej
(Warszawa, Polska)

BEZPIECZEŃSTWO POLSKI W KONTEKŚCIE POLSKO-UKRAIŃSKIEJ WSPÓLPRACY WOJSKOWEJ W UJĘCIU HISTORYCZNYM

Analiza roli i znaczenia polsko-ukraińskiej współpracy wojskowej dla bezpieczeństwa dawnej Polski napotyka na poważną trudność, jaką jest określenie kryteriów jej oceny. Współczesne pojęcie bezpieczeństwa traktowane zarówno jako stan, jak i proces, jest postrzegane holistycznie i ma wiele, często różnych odniesień definicyjnych. Bezpieczeństwo w ujęciu historycznym, było domeną państwa i opierało się przede wszystkim na rozwiązaniach wprowadzanych samodzielnie przez dany kraj. W związku z tym zasadnym wydaje się analiza na podstawie środowiska bezpieczeństwa ówczesnej Polski. Termin środowisko bezpieczeństwa należy rozumieć jako zewnętrzne i wewnętrzne oraz militarne i pozamilitarne warunki realizacji interesów państwa w dziedzinie jego bezpieczeństwa. W tak przyjętym układzie elementem wyjściowym stają się zagrożenia, które powstawały i ewoluowały na kresach wschodnich oraz niewykorzystane szanse związane z tym obszarem.

Polska i Ukraina dysponują stosunkowo bogatym bagażem wspólnych doświadczeń związanych ze współpracą wojskową. Jej początki sięgają czasów I Rzeczypospolitej. W tym okresie dążono do wykorzystania potencjału i umiejętności wojskowych Kozaków. Celem powyższego była obrona kresów południowo-wschodnich przed zagrożeniami zewnętrznymi. Kozacy byli specyficzną, uporządkowaną hierarchicznie grupą społeczną. Część z nich, po utworzeniu tzw. rejestru uzyskała status żołnierzy koronnych. W swej masie byli dobrze przygotowaną i bitną społecznością o charakterze wojskowym. Rzeczpospolita wykorzystywała ich umiejętności w kolejnych wojnach, dokonując zwykle dodatkowych zaciągów znacznie przekraczających wcześniej ustalone limity. W okresie polskich zrywów narodowych ludność Ukrainy, nie wsparła masowo wysiłku militarnego skierowanego przeciw Rosji carskiej. Sprzyjające warunki do ponownego nawiązania współpracy wojskowej pojawiły się pod koniec I wojny światowej. Czynnikiem motywującym do podjęcia wspólnych działań było rosnące zagrożenie ze strony Rosji Radzieckiej. Z inicjatywy władz polskich zawarto sojusz polityczno-wojskowy z Ukraińską Republiką Ludową reprezentowaną przez atamana Symona Petlurę. Dzięki temu porozumieniu Ukraińcy przystąpili do rozbudowy swoich sił zbrojnych na terenach kontrolowanych przez Wojsko

Polskie. Tworzone w szybkim tempie jednostki armii ukraińskiej wzięły udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Dalszą współpracę przerwały rokowania pokojowe i zawarty w Rydze 18 marca 1921 r. traktat pokojowy.

УДК 94:323.22](470-44)(043.2)

Аліна Іовчева,
*кандидатка політичних наук, в. о. доцента кафедри історії
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)*

МАНІФЕСТ 17 ЖОВТНЯ 1905 р.: РЕФОРМУВАННЯ ТА СТАБІЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Початок ХХ ст. знаменувався загостренням цілої низки протиріч на території Російської імперії. Насамперед, соціально-політична напруга знаменувалася конфліктом інтересів між буржуазією та сталою феодалією системою, самодержавством, поміщицтвом, відсутністю ліберальних свобод. Разом з тим, економічна криза 1900–1903рр. та поразка у російсько-японській війні (1904–1905 рр.) значно послабила позиції царизму серед різних верств населення. Невдоволення політикою царату призвело до 150-тисячної мирної робітничої демонстрації (9 січня 1905 р.) у Петербурзі, яку за наказом уряду розстріляли («кривава неділя»). Власне ці трагічні події й стали безпосереднім приводом для хвилі протестів, яка прокотилася й по Україні. На початку 1905 р. до страйків приєдналися робітники всіх найбільших міст України: Київ, Одеса, Харків, Житомир, Катеринослав та ін.. З січня по березень 1905 р. страйки охопили біля 170 тис. працівників на майже 320 підприємствах України. Робітничі страйки активно підтримувалися серед селянства. Найбільш масштабним селянський рух був саме на території України. Внаслідок біля 1300 селянських виступів були розгромлені безліч поміщицьких маєтків, самовільно захоплювалася земля, розорялися державні виробництва. Продовженням робітничо-селянських рухів стало повстання матросів на броненосці «Потьомкін», до якого пізніше приєдналися інші кораблі Чорноморського флоту, сапери й солдати.

В контексті всіх вищезазначених подій, які стрімко й активно розгорталися на території Російської імперії, під тиском своїх радників (які побоювалися, що цар втратить престол), Микола II підписав Маніфест «Про удосконалення державного ладу», розроблений графом Вітте, що надавав громадянські свободи, декларував створення зако-

нодавчого органу – Думи, яка обиралася шляхом голосування. Метою Вітте було ізолювати лівих, заспокоївши лібералів. По суті, це була політична програма, яка перетворювала Російську імперію на конституційну монархію. Основні положення Маніфесту полягали у:

Розподілі одноосібної царської влади між царем і Державною Думою;

Обов'язковий порядок затвердження Державною Думою всіх законів (що свідчило про формування законодавчого органу влади);

Проголошення свободи совісті, слова, друку, зборів й спілок, недоторканість особи тощо;

Залучення до виборів більш широких верств населення (надання виборчого права тим верствам населення, які були його позбавлені до того) і т.д.

Проголошення Маніфесту зустрічалося серед населення з певною ейфорією, відчуттям, що Росія зараз вступає в нову еру західного конституціоналізму та свободи. Вважалося, що мета революції досягнута. Соціалістичні лідери повернулися із заслання. Були створені нові політичні партії, які брали участь у виборах до Думи: кадети (конституційні демократи), партія ліберально-радикальних сил, відданих політичним реформам за західним зразком; соціалістів-революціонерів; октябристів, які підтримували новий правовий порядок, створений Жовтневим маніфестом; і Союз російського народу, крайня націоналістична та антисемітська партія, яку відверто підтримував Микола II.

Однак, проголошений Маніфест носив переважно декларативний характер, оскільки цар закріпив за собою право вето, що дозволяло йому блокувати будь-яке рішення Державної Думи або зовсім розпустити її (що й відбулося з Державними Думами I й II скликання протягом 1905–1907 рр.).

Загалом, Маніфест був спробою монархії стабілізувати соціально-політичну ситуацію в Російській імперії. І, потрібно зазначити, що частково це вдалося. Однак, збройні повстання після проголошення Маніфесту ще тривали, зокрема на території України. І тільки після поразки повстань революційна хвиля почала спадати.

3 липня 1907 року в Миколою II був змінений виборчий закон, який обмежував виборче право селян й національних меншин (що суперечило принципам Жовтневого маніфесту). Державна Дума обмежувалась в законодавчих ініціативах. Це знаменувало встановлення «Трьохлипневої монархії» та закінчення революції.

УДК 94:355.257.7(=161.2=162.1)(436:439)«1914/1918»(045)

Олександр Карабін,
*магістр історії, Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького
(Черкаси, Україна);
співробітник Державного навчального закладу
«Іркліївський професійний аграрний ліцей»
(Іркліїв, Черкаська обл., Україна)*

УКРАЇНСЬКІ І ПОЛЬСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ З АВСТРИЙСЬКО-УГОРСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Під час Першої світової війни на теренах Російської імперії з військовополонених слов'ян, яких вважали лояльними до російського уряду, було сформовано ряд добровольчих військових формувань по типу національних легіонів. Серед дослідників творення таких підрозділів з українців і поляків варто відзначити І. Я. Хому, В. Г. Ярового, Б. І. Андрусишина, О. Д. Бойко, С. М. Базанова, О. С. Синявську, та інших.

Для створення національних підрозділів з українців були задіяні галичани і буковинці, яких у таборах для військовополонених опинилося десятки тисяч. Це були військовослужбовці полків ландверу австрійсько-угорської армії. До липня 1917 р. у російському полоні опинилося близько 2 тис. легіонерів Українських Січових Стрільців, яких було сформовано з військовополонених українців. У новоутвореній Українській Народній Республіці з полонених українців почали процес створення військового формування. Воно було названо Галицько-Буковинським куренем Січових Стрільців, бо основною частиною її засновників були колишні Українські Січові Стрільці. По своїй суті це була легіонна формація з галицьких, буковинських та угорських українців для боротьби з Австро-Угорщиною. З ініціативи Р. І. Дашкевича при курені було створено Стрільцьку Раду. Першими до куреня прибуло 22 добровольця з Дарницького табору військовополонених. Загалом за перший тиждень набору до куреня прибуло до 200 чоловік, їх було організовано у першу сотню яку очолив сотник Ф. Черника. Багато прибулих до куреня полонених старшин стають рядовими стрільцями. На кінець листопада 1917 р. курінь складався з 317 стрільців. У грудні 1917 р. курінь вже нараховував близько 500 стрільців. На початковому етапі формування, дисципліна у курені бажала кращого, а виборність старшин вводила дезорганізацію у структуру. Але з початком війни з більшовиками були скликані курінні збори на яких відмовилися від ідеї створення сотенних військових рад, залишивши лише загальну Стрільцьку Раду, чим припинили розлад дисципліни і частково припи-

нили вплив на стрільців більшовицької агітації. Так Січові Стрільці, стали найбоездатнішою військовою частиною УНР. Коли курінь відправився роззброювати більшовиків у Бахмуті, в казармі лишився лише сотенний писар, щоб оформляти новоприбулих добровольців. У цей час у кінці 1917 р. на початку 1918 р., з рудників Криворіжжя на чолі з О. О. Думіним і Є. Скалієм прибуває 263 полонених українців, колишніх легіонерів Українських Січових Стрільців. З них було сформовано другу сотню під керівництвом І. С. Чмоли. Курінь Січових Стрільців складався тепер з першої сотні Р. К. Сушка, другої сотні І. С. Чмоли, запасної сотні В. В. Кучабського, кулеметної сотні Ф. Черника, гарматної батареї Р. І. Дашкевича, і нараховував близько 600 стрільців. У січні 1918 р. відбулися курінні збори на яких командиром був обраний Є. М. Коновалець. Усі стрільці мали підписати документ, у якому зобов'язувалися беззастережно виконувати накази командирів, і у разі потреби воювати з Австрією. Близько 80 стрільців, що не захотіли підписувати цей документ змушені були покинути курінь. Назва куреня була змінена і він став «Першим куренем Січових Стрільців». Почалося поповнення куреня не лише з галичан і буковинців, а й з місцевих добровольців, та добровольців з регіонів за межами України. Цілковито з галичан складалася лише перша і друга сотні, а також гарматна батарея. До того ж, для прикладу, перша сотня складалася на 66 % з колишніх військовополонених, з яких 10 % були легіонерами Українських Січових Стрільців. Решта була біженцями з Галичини і Буковини.

Січові Стрільці брали активну участь у війні з більшовиками, стримували ворога біля залізничної станції Кононівка на Полтавщині. Під час відступу після тяжких боїв роззброїли зрадницький українізований полк ім. С. Наливайка, що хотів наступати на Київ і вилучили у нього близько 2500 гвинтівок, 75 кулеметів, 8 гармат і багато військової амуніції. Придушували повстання на заводі «Арсенал», обороняли Київ і забезпечили евакуацію Центральної Ради з Києва до Житомира. Під час наступу австрійсько-угорських і німецьких військ в Україні, просувалися в авангарді другої ударної групи і у березні 1918 р. зайняли столицю. Після цього участі у активних бойових діях не брали, а виконували охорону владних органів УНР. Згодом їх було переформовано у Полк Січових Стрільців, що складався з двох куренів по чотири сотні, кулеметної та кінно-розвідувальної частини, а також двох гарматних батарей. Полк налічував близько 2500 стрільців, з яких три чверті були наддніпрянцями. Під час гетьманського перевороту полк не визнав П. П. Скоропадського і тому 30 квітня 1918 р. був роззброєний і розформований німцями.

Був у роки Першої світової війни сформований і польський добровольчий підрозділ. Він був сформований на території Білорусії у січні 1917 р. як Польський запасний стрілецький полк, і за своєю чисельніс-

тю нараховував 16 тис. чоловік. Тоді ж на Південно-Західному фронті була створена Перша польська стрілецька дивізія у яку цей Польський запасний полк і увійшов. На початку 1918 р. у російській армії було вже 3 польські корпуси. Найвідомішим з них був Перший корпус легіонерів генерала І. Р. Довбор-Мусницького, що був сформований у липні 1917 р. і складався з 25 тис. чоловік. Коли у Білорусії більшовики спробували його роззброїти, то він підняв антирадянське повстання і розпочав проти них бої. У січні 1918 р. Перший корпус легіонерів генерала І. Р. Довбор-Мусницького був розбитий і відійшов на територію захоплену німцями. Після наступу, у січні 1918 р. він увійшов до складу німецьких сил і залишився у Білорусії, як окупаційне військо. У травні 1918 р. цей корпус німцями був розформований.

Таким чином можемо зробити висновок, що українці так само, як і поляки були розділені між собою територіальними межами Російської та Австро-Угорської імперії і змушені були воювати один проти одного по обидві сторони фронту. Але значна частина і тих, і інших прагнули до створення своїх незалежних національних держав. Саме тому будучи у полоні вони виявляли бажання вступати у національні формування і воювати вже на боці іншої імперії, щоб стати основою збройних формувань України, чи Польщі.

УДК 94:32](438:477)''1920/1939''(043.2)

Володимир Комар,

*доктор історичних наук, професор,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)*

ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ ЩОДО УНР У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Відродження незалежної Польщі 11 листопада 1918 р. і призначення Ю. Пілсудського Начальником (главою) держави означало реалізацію на практиці польської концепції федералізму. Для Ю. Пілсудського федералізм виступав знаряддям для відновлення великодержавного статусу Польщі, яка повинна була відібрати в Росії пріоритетну роль у Східній Європі.

Платформою польсько-українського порозуміння в цій політичній структурі мала стати спільна ідея побудови України над Дніпром. Підпорядкувавши її польському політичному впливові, пілсудчики намагалися забезпечити кордони Польщі від головного, на їх погляд, ворога – Радянської Росії.

Політичні відносини між Польщею та УНР від часу їх утворення еволюціонували від взаємного військового протистояння до укладання союзницьких договорів.

21 квітня 1920 р. була офіційно укладена Варшавська угода, в якій відбулося визнання УНР Польщею й надавалася допомога в боротьбі за визволення українських земель від більшовиків. Польсько-українська військова конвенція була підписана 24 квітня 1920 р. і стала інтегрованою частиною угоди. Продовженням вищезгаданих угод став фінансовий польсько-український договір від 9 серпня 1920 р.

Правове, політичне, фінансове і дипломатичне забезпечення Варшавської угоди відбувалося майже одночасно зі спільним антибільшовицьким походом на Київ, який розпочався 25 квітня 1920 р.

Після поразки українських визвольних змагань і переходу за Збруч армії УНР й українських цивільних емігрантів на території Польщі розпочала свою діяльність петлюрівська еміграція.

У еміграції державні структури УНР продовжувала зберігати свою організаційну єдність і державні структури. Діяла Українська дипломатична місія у Парижі на чолі з О. Шульгіним. У середині 1921 р. у Варшаві був створений Український Центральний Комітет (УЦК), який об'єднав переважну більшість українських політичних емігрантів. Представники УЦК були усіх воєводствах і повітах Польщі, в яких проживали петлюрівські емігранти. Комітетові була підпорядкована Українська станція в Каліші, яка була притулком для німецьких ветеранів армії УНР. У Польщі діяли військові організації УНР, які знаходилися в Каліші: «Товариство колишніх запорожців у Польщі»; «Товариство колишніх вояків Армії УНР», «Союз військових інвалідів», «Військово-історичне товариство» тощо. Тут друкувалася українська газета «Габор». Українські військові організації за кордоном були підпорядковані військовому міністрові УНР генералові В. Сальському й міністрові закордонних справ О. Шульгину, який перебував у Парижі. У Парижі друкувалася газета «Тризуб», редактором якої був О. Шульгін.

Після вимушеної відставки Ю. Пілсудського в 1923 р. деякі петлюрівці залишилися без підтримки з боку влади й емігрували до Чехословаччини та інших європейських країн.

12–14 травня 1926 р. у Польщі відбувся державний переворот, унаслідок якого при владі утвердився режим санації на чолі з Ю. Пілсудським. Повернувшись до влади, він мав намір відновити польсько-український військовий союз, основи якого були закладені у Варшавській угоді 1920 р.

1 лютого 1927 р. на території Польщі розпочав роботу Генеральний штаб Міністерства військових справ УНР. Невдовзі начальником українського Генштабу став генерал-хорунжий Павло Шандрук.

Головною метою розвідувальної діяльності спецслужб ДЦ УНР в еміграції було використання здобутих даних для підризу існуючого ладу в УСРР. Це зумовило її головні напрямки: агентурне проникнення до урядових та партійних структур з метою вивчення політичного курсу Радянської України й методів його реалізації; здобуття інформації про боєздатність, технічне забезпечення й розвиток окремих родів військ Червоної Армії, а також тактику дій великих військових з'єднань; заходи пропагандистського характеру на території України; створення умов для переправлення агентів на територію СРСР.

Як свідчать архівні документи, завдяки зусиллям 2-ї секції Генштабу Міністерства військових справ УНР на території Радянської України було створено законспірований розвідувальний осередок «Гетьман». Завдання розвідувального осередку «Гетьман», який діяв з 21 березня 1927 р. до 31 грудня 1928 р., полягало у проникненні унерівських розвідників до державного апарату СРСР з метою здійснення актів економічного й політичного саботажу, збору інформації про організацію військових частин Червоної Армії, їх дислокації, про успіхи в бойовій і політичній підготовці, прізвища командного складу.

Таким чином, після приходу до влади режиму санації відновилися спроби реституції ідеї Варшавської угоди 1920 р. в політиці Польщі. У 1927 р. було відновлено діяльність Генштабу УНР на території Польщі. Його робота була спрямована на розгортання сепаратистських рухів в УСРР. Посилення впливу Радянського Союзу у світовій політиці застало керівництво Польщі призупинити реалізацію своїх акцій, які означали поразку надій петлюрівців на повернення в Україну.

УДК 94 (477)«1921»

Юрій Котляр,

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна)*

ТЕРОР ГОЛОДОМ ПРОТИ СЕЛЯНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 1921 р.

Окремою, найтрагічнішою сторінкою антикомуністичного повстанського руху селян Миколаївщини слід вважати «голодні повстання». Хоча, насправді, це була закономірна реакція селянства на нескінченні реквізиції, що продовжувалися і після офіційного прийняття нової економічної політики у 1921 р. Проте найбільшого поширення, за свід-

ченням Наркомпроду, в цей час набули приховані форми саботажу продподатку.

Так, у жовтні 1921 р. в Снігурівському районі на Миколаївщині відбувалися невеликі сутички між селянами і червоноармійцями частин 15-ї дивізії, які там знаходилися. Крім того, в Снігурівському і Березнегуватському районах селяни підробляли списки продподатку. У Володимирівській волості Херсонського повіту, в Новоросійському районі Миколаївського повіту був поширений дрібний бандитизм.

З початком голодомору 1921–1923 рр. значно послабився антикомуністичний повстанський рух. Як стверджувалося у звіті уряду УСРР VI Всеукраїнському з'їздові рад, за 1921 р. у справі «замирення» села було зроблено більше, ніж за весь попередній період. Всеукраїнська ЧК подала відповідну статистику: за 10 місяців було виведено з боротьби різними засобами 444 отамани і 29616 повстанців.

Більша частина тих, хто з'явився з повинною, припадала на другу половину 1921 р., про що свідчить статистика ВУЧК, згідно з якою найбільші успіхи у боротьбі з так званим «куркульським бандитизмом» було одержано в другій половині цього року. Раніше цю статистику пояснювали так: повстанський рух почав спадати, коли селяни відчували благотворний вплив нової економічної політики. Проте документи незаперечно свідчать, що методи хлібозаготівель через розпачливу ситуацію голодного року залишалися попередніми, тобто терористичними. Відмінність від донепівських реквізицій полягала лише в тому, що їх тепер називали продподатком, а не продрозкладкою.

Отже, неп у 1921 р. ще не прийшов в українське село. Держава в умовах зростаючої вже з весни загрози голоду застосовувала під час вилучення хліба набагато жадливіші методи, ніж раніше.

Голодомор виявився фактором, який втихомирював повстанський рух ефективніше, ніж каральні експедиції. Конфіскуючи злиденні продовольчі запаси, центральний уряд допоміг природному катаклізму упоратися з «куркульським бандитизмом».

Таким чином, у 1921 р. в Україні було вперше запроваджено терор голодом. В умовах голоду, що наближався, політична і повстанська активність селянства зменшилася практично до нуля.

Kinga Fink,
doktor, Instytut Muzyki, Uniwersytet Rzeszowski
(Rzeszów, Polska)

POLSKO-UKRAIŃSKIE KONTAKTY W ŚRODOWISKU MUZYCZNYM LWOWA NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU (NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI JANA CZUBSKIEGO I STANISŁAWA BURSY)

Tradycje muzyczne Lwowa utrwalane przez kolejne stulecia ugruntowały w II połowie XIX wieku jego pozycję jako ważnego ośrodka życia muzycznego Galicji. Wiązało się to z wydarzeniami o znaczeniu historycznym dotyczącymi wprowadzenia nowych praw społeczno-politycznych w kształtującej się w latach 1860–1873 autonomii galicyjskiej, potem już w latach pełnej autonomii (1867–1914), a także z atmosferą, jaką tworzyły osobowości o nieprzeciętnych talentach artystycznych i różnorodnych korzeniach narodowościowych. Nie ulega wątpliwości, że otwartość na przedstawicieli innych narodowości była istotnym czynnikiem rozwoju życia muzycznego miasta.

Stosunki polsko-ukraińskie na płaszczyźnie muzycznej w autonomicznym Lwowie świadczą o współpracy między kompozytorami i wykonawcami zarówno w obrębie edukacji, jak i działalności koncertowej. Tutejsze kręgi społeczności ukraińskiej promowały narodową kulturę muzyczną, ale jednocześnie sięgały do utworów polskich kompozytorów. Przykładowo w repertuarze ukraińskiego teatru, „Ruśka Besida» znajdowały się dzieła polskich kompozytorów, śpiewali tu również polscy artyści. Z kolei na polskiej scenie operowej od czasów austriackich występowało wielu znanych ukraińskich śpiewaków sławy europejskiej – Salomea (Sołomija Kruszelnycka) Kruszelnicka, Ołeksandr Myszuga, sławny odtwórca partii moniuszkowskich, Modest Męciński (Mencynski), Mychajło Hołynski. W rozwoju lwowskiej chóralistyki najważniejszą rolę odegrały polskie i ukraińskie zespoły amatorskie, m.in. «Lutnia», «Echo» i «Lwowski Bojan». Jednym z licznych przykładów współpracy polskich i ukraińskich chórów było utworzenie w 1893 r. Związku Towarzystw Muzycznych Polskich i Ruskich.

Ukraińscy muzycy znajdowali się w gronie pedagogicznym polskich placówek edukacyjnych, m.in. w Koncesjonowanej Szkole Muzycznej Joanny Laureckiej pracowały Helena (Ołena) i Honorata Prokieszównie (Prokieszówna), a w Szkole Muzycznej Sabiny Kasperek zatrudniony był Petro Pszenyczka. Natomiast ukraińską kadrę Wyższego Instytutu Muzycznego im. M. Łysenki wzbogacali polscy muzycy-pedagodzy, m.in. Jan Gall, Zofia Kozłowska i Adam Dołżycki. Wśród grona absolwentów polskiego Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego we

Lwowie znajduje się plejada ukraińskich wykonawców i twórców muzyki, m.in. śpiewacy Salomea Kruszelnicka i Ołeksandr Myszuga oraz kompozytorzy Denys Siczynski, Wasyl Barwinski i Stanisław Ludkiewicz.

W twórczości wielu polskich kompozytorów związanych ze Lwowem w okresie austriackim znalazły odzwierciedlenie specyficzne cechy lokalnego kolorytu miasta określanego tygłem narodowościowym. Wpływy ukraińskiej muzyki ludowej widoczne są w twórczości m.in. Jana Galla, Adama Wrońskiego, Fabiana Tymolskiego, Stanisława Niewiadomskiego, Jana Czubskiego i Stanisława Bursy. W ukraińskiej muzyce wokalne wykorzystywano natomiast teksty poetów polskich, czerpano z charakterystycznych dla muzyki polskiej rytmów mazurkowych.

W okresie międzywojennym muzyka również sprzyjała wzajemnym kontaktom polskich i ukraińskich twórców kultury oraz korzystaniu z osiągnięć strony sąsiedniej. Muzykologia ukraińska przyswoiła osiągnięcia polskiej muzykologii dzięki Adolfowi Chybińskiemu, twórcy Katedry Muzykologii na Uniwersytecie Lwowskim (1912-1939). Pod jego kierunkiem wielu ukraińskich studentów w latach 30. XX wieku zdobyło wiedzę, która umożliwiła im realizację pionierskich badań nad rodzimą kulturą muzyczną. Do grona wychowanków Chybińskiego należą m.in. Borys Kudryk, Osyp Zaleski, Jarosława Kołodij, Maria Biłyńska, Jarosław Marynowicz, Jakiw (Jakub) Kozaruk, Mirosław Antonowicz, Stefania Turkiewicz-Łukijanowicz, Wołodymyr Bożyk i wywodzący się z rodziny polsko-ukraińskiej Józef (Osyp) Chomiński. Przykładem współpracy polskich i ukraińskich osobistości lwowskiego świata muzycznego jest działalność Komisji Opiniodawczej działającej przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na przełomie 1928/1929 roku, która odegrała istotną rolę w opracowaniu przyszłego modelu organizacji szkolnictwa muzycznego w Polsce międzywojennej.

УДК 94:2](477.4)''191''(043.2)

Олексій Щетінін,

*аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства
факультету філософії та суспільствознавства
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)*

**РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК
В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ
НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Правобережна Україна у складі трьох губерній – Подільської, Волинської та Київської об'єднана у генерал-губернаторство – Південно-

Західний край, на початку ХХ ст. була ареною непростих відносин православної більшості підтримуваної владою та римо-католицької меншості яка мала серйозний економічний вплив у регіоні. Оскільки позаконфесійного та позарелігійного стану у Російській імперії не існувало то всі мешканці регіону як і всієї імперії були юридично прив'язані до одного з віросповідань (або релігії).

В даному контексті залишається відкритим питання наскільки дві найбільші християнські релігійні конфесії регіону напередодні І світової війни – римо-католицизм та православ'я співпадали з етносами з якими їх ототожнюють у регіоні – поляками та українцями.

У історіографії побутує думка про те, що римо-католицька церква на Правобережній Україні була здебільшого польським явищем. Як приклад цього наводиться практично безумовна підтримка католицькою церквою польських національних повстань 1830–1831 рр. та 1863–1864 рр. Дана теза є вірною по відношенню до періоду включно до 1905 р. натомість у 1905–1914 рр. ситуація почала стрімко мінятися, причому дані події слабо висвітлені в українській історіографії.

Ватикан наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. багато уваги приділяв екуменізму, що у випадку Правобережжя вилилося у масове навернення мешканців Правобережжя – передусім українців до римо-католицької церкви, завдяки активній місії останньої впродовж 1905–1914 рр. – періоду коли в Російській імперії було дозволено легально відпадати від панівної православної церкви, а місіонерській роботі католицького духовенства не загрожували бойові дії.

У період 1905–1914 рр. римо-католицька місія на Правобережжі була настільки успішною, що привела в ряди цієї церкви понад 100 000 людей – переважно українців, причому це збільшення не можна пояснити природним приростом, адже як тодішня католицька преса, так і православне духовенство писали про те що паства католицької церкви поповнюється за рахунок православних. Тільки за 1908–1911 рр. кількість римо-католиків у регіоні виросла з 795 957 людини до 875 361 людини.

Таким чином, відносна релігійна свобода початку ХХ ст. та зокрема право законно відпадати від панівної релігії активізувала місіонерську діяльність як католицької так і православної церков регіону. Однак католицька церква яка звикла жити десятиліттями під тиском з боку влади скористалася свободою навернувши за невеликий відрізок часу низку православних до своєї пастви. Натомість православна церква, яка весь період який католики регіону були під тиском користувалася практично повною підтримкою влади, втративши деякі ознаки свого панівного становища не змогла забезпечити успіх своєї контрмісії, адже мала суперником не тільки римо-католиків, але і протестантів.

Активна місіонерська діяльність перетворила римо-католицьку церкву на Правобережжі на початку XX ст. на більш універсальне явище ніж польська національна церква завдяки залученню до своїх лав українців та інших національностей. Тому відносини православної церкви регіону, яка була спільною конфесією регіону для українців і росіян з католицькою церквою, яка на початку XX ст. здійснила стрибок у своїй кількості і стала польсько-українською не можна повністю ототожнювати з польсько-українськими і тим більше з польсько-російськими етнічними відносинами.

СЕКЦІЯ ІІІ.
ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

УДК 94(=438:477.63-21Кам)''189/191''(043.2)

Наталія Буланова,
кандидатка історичних наук,
директорка Музею історії міста Кам'янське
(Дніпро, Україна)

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ
КАМ'ЯНСЬКОГО НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

На сьогоднішній день повсякденне життя залишається однією з малодосліджених проблем в історичній науці, незважаючи на появу в останні роки значної кількості публікацій. Більшість цих робіт мають узагальнюючий характер, різноманітні аспекти життя та побуту представників різних національностей, в тому числі і поляків, що мешкали серед українського населення на окремих територіях, недостатньо висвітлене у науковій літературі.

Метою даної наукової розвідки є дослідження кількісного та соціального складу польського населення Кам'янського, умов їхньої праці та побуту, особливостей релігійного життя та дозвілля.

Польське населення у Кам'янському з'явилося внаслідок процесів модернізації 1880-х рр. у Придніпровському краї. Збанкрутіле Товариство Варшавського сталеливарного заводу разом із бельгійською компанією «Кокерілл» заснувало Південно-Російське Дніпровське металургійне акціонерне товариство й збудувало у 1889 р. на придбаній у сільській громаді Кам'янського ділянці землі Дніпровський завод. Основою нового підприємства став збанкрутілий Варшавський завод, інженери та кваліфіковані працівники якого переїхали на нове місце разом з обладнанням, започаткувавши у селищі формування польської громади, яка динамічно зростала. У 1898 р., даючи інтерв'ю варшавському журналу «Батьківщина», директор Дніпровського заводу І. Ясюкович визначив національний склад робітників так: «...1000 поляків, які приїхали сюди разом із Варшавським сталеливарним заводом. Це здебільшого кваліфіковані робітники та майстри. Решту робітників становлять, із точки зору національної, у більшій частині великороси з Туль-

ської, Московської, Тамбовської та інших губерній. У меншій частині – місцеві жителі». У 1913 р. поляки становили третину населення заводського селища, заснованого у Кам'янському.

У соціальній структурі польського населення Кам'янського наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. умовно можна виокремити дві групи: кваліфіковані робітники та інженерно-технічна інтелігенція. До першої групи належать металурги, які, обіймаючи робітничі посади на заводі, мали професійний досвід, до другої – працівники, зайняті кваліфікованою працею з технічного управління, експлуатації та науково-технічної підготовки металургійного виробництва, які мали середню або вищу професійну освіту. В інтерв'ю польському кореспонденту, директор заводу І. Ясюкович зазначав, що станом на 1898 р. на Дніпровському заводі працювало приблизно 5400 осіб, серед них 200 осіб – службовці. Серед робітників нараховувалося понад 1000 поляків, які переїхали з Царства Польського слідом за Варшавським сталеливарним заводом. Усі службовці безкоштовно користувалися житловими будинками. Майже всі кваліфіковані робітники мешкали в Нижній колонії, вони повинні були сплачувати по 6 карбованців на місяць за 2-кімнатну квартиру з кухнею.

Разом з професійними навичками на українську землю поляки принесли й власну культуру, що пронизувала всі сфери буття: від виробництва до розваг у вільний час. Мешкаючи відокремлено, переважно на Верхній та Нижній колоніях, польські інженери, службовці й робітники з сім'ями утворювали власний мікросвіт, маючи вкрай обмежені контакти з місцевим населенням.

Рівень життя польських мешканців Кам'янського залежав від рівня оплати праці. Враховуючи потреби населення, у с. Кам'янському на рубежі ХІХ–ХХ ст. розквітла торгівля: коштовні товари могли придбати лише представники інженерно-технічної інтелігенції.

Релігійне життя польської громади концентрувалося навколо римокатолицького костелу, збудованого у 1897 р. на кошти Дніпровського заводу та особисті пожертви службовців і робітників.

За сприяння директора Дніпровського заводу у с. Кам'янському в 1898 р. був відкритий заводський клуб, де відбувалися театральні вистави та концерти. У літній час розваг було значно більше – гра в теніс, прогулянки на човнах по Дніпру, катання на велосипедах та ін. При Дніпровському заводі активну діяльність проводило «Товариство веслування», доступ до членства в ньому мали лише представники інженерно-технічної інтелігенції. У 1900 р. була відкрита Народна аудиторія, де двічі на тиждень грали вистави або відбувалися концерти. У парку, який був влаштований для народних гулянь, влітку раз на

тиждень давав концерти духовий оркестр. У 1897 р. на Дніпровському заводі була відкрита бібліотека у будівлі головної контори, право користуватися якою мали лише штатні службовці. Відбувались і святкування урочистих дат, пов'язаних з ювілеями заводу та керівництва.

Отже, формування та розвиток польської громади у Кам'янському наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. був пов'язаний з пуском та розбудовою Дніпровського заводу. Поляки, що осіли у селищі, були кваліфікованими робітниками, майстрами та інженерами, мешкали компактною групою, що вплинуло на особливості побуту, релігійного життя та дозвілля.

УДК 94:[316.728:316.343](043.2)

Ольга Гайдай,
кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка
кафедри історії Чорноморського національного університету
імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

СТИЛЬ ЖИТТЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

Стиль життя як категорія соціальних наук завойовує дедалі більше прихильників серед дослідників-істориків. Основою соціологічної рефлексії до сьогодні є концепції культури і стилю життя Макса Вебера, що також породило класичну модель дослідження стилю життя стосовно соціальної структури. Життя окремої людини, як і групи людей, має багато аспектів, але є цілісним. Для пізнавальних цілей ми «розбиваємо» його на частини, вимірюючи та аналізуючи окремі елементи, усвідомлюючи, однак, що справжні знання – це не знання складових частин, а образ цілого. Стиль життя повинен бути синтезуючою категорією, яка дозволить подолати труднощі, що виникають у сучасних дослідженнях культури, він буде корисним (плідним) інструментом для розвитку теорії соціальної реальності.

Анджей Сіціньські у своїй праці «Стиль життя – концептуальні та теоретичні проблеми» (А. Siciński, *Styl życia – problemy pojęciowe i teoretyczne*, [w:] *Styl życia. Koncepcje i propozycje*, red. idem, Warszawa 1976, s. 15.), запропонував, щоб термін стиль життя розуміли як «обсяг і форми повсякденної поведінки людей чи груп, специфічних для їх соціального розташування, тобто прояв соціальної позиції та сприйняття як характерних для цього місця, і таким чином уможлиблюючи загальнозрозуміле соціальне розташування інших людей». На думку Збігнева Пе-

трусінського (Z. Pietrusiński, *Sam sięgaj do psychologii*, Warszawa 1986, s. 68.), стиль життя є найбільш загальною характерною ознакою діяльності даної соціальної групи чи індивіда, який визначає характер цієї діяльності та цінності, притаманні для неї. Незважаючи на те, що стиль життя частково дається від народження (залежить від соціального статусу), він формується протягом усього життя і зазнає змін. Відповідно особистість людини змінюється під впливом стилю життя.

Людина прагне реалізувати власний образ себе та своєї групи. Цей елемент свободи власної системи цінностей необхідний для того, щоб розглядати поведінку людини як значущу, тобто як вираз (або ефект) зробленого вибору, якого ми не можемо уявити, принаймні без мінімальної внутрішньої згоди. Це, серед іншого, відрізняє стиль життя від способу життя та рівня життя, близьких до нього за значенням. Спосіб життя означає всі форми людської діяльності разом з умовами, в яких ця діяльність відбувається. Тому він охоплює як добровільну, так і рішучу поведінку. Більше того, спосіб життя націлений на всебічний опис поведінки людини, тоді як стиль життя звертає увагу на специфічні особливості цілого, шукає прояви та причини диференціації мотивацій та поведінки. Категорія рівня життя має менше спільного з іншими, маючи на увазі економічні можливості окремої людини чи соціальної групи, можливість отримання певної кількості товарів та послуг.

Визначення стилю життя підкреслюють груповий характер поведінки, подібний у певній групі, але обізнаний у відмінностях однієї групи від іншої, що дозволяє проводити класифікацію. З цієї причини прийняття запропонованого підходу видається перспективним при аналізі соціальних груп, включаючи сім'ї. Ельжбета Тарковська (E. Tarkowska, *Kategoria stylu życia a inspiracje antropologiczne, [w:] Styl życia. Koncepcje...*, s. 76.), вважає, що стиль життя «за визначенням повинен бути категорією, яка виявляє відмінності в поведінці, потребах та цінностях між різними групами, громадами та соціальними категоріями в межах одного суспільства». Тому необхідно визначити сферу повсякденної поведінки членів групи, що сприймається ними самими та оточенням як характерна, та така, що не обов'язково отожднюється лише з цією групою, а асимілюється та посилюється. Стиль життя формується системою цінностей, потреб, мотивацій та прагнень. Ідентифікація себе з даною групою підтримує та зміцнює загальну систему цінностей та модель особистих взірців, стандартів поведінки тощо. Таким чином, ми можемо виокремити наступні елементи, важливі для визначення стилю життя. Ними є:

- бюджет часу людини: циклічна поведінка, управління часом;
- робота: характер роботи, ставлення до неї – все, що з нею пов'язане;

- споживання матеріальних благ: їх рівень, характер, закономірності; як їсти їжу, так і як одягатися;
- гігієнічна поведінка та ставлення до здоров'я;
- задоволення інтелектуальних потреб;
- задоволення естетичних потреб;
- участь у культурі;
- рекреаційна поведінка;
- ставлення до цінностей;
- самоідентифікація осіб;
- участь у суспільному та політичному житті;
- ставлення до державних справ;
- ставлення до релігії;
- форми співіснування між людьми: розподіл ролей у сім'ї, поведінка, що впливає із соціальних, доброзичливих, добросусідських стосунків тощо.

УДК 94:639.1](438)''18''(043.2)

Piotr Hubicki,

*Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
(Częstochowa, Polska)*

Karolina Studnicka-Mariańczyk,

*doktor, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
(Częstochowa, Polska)*

O METODACH POŁOWANIA W XIX WIEKU NA TERENIE KRÓLESTWA POLSKIEGO

Polowania towarzyszyły człowiekowi od zarania dziejów. W całej Europie do tradycji należało zorganizowanie polowania w dniu św. Huberta, który to przypadał na 3 listopada. Dziewiętnasty wiek był czasem ogromnych przemian w myślistwie. Nowoczesne technologie, produkcja broni oraz nowe metody polowań odmieniły jego oblicze. Dzięki podręcznikom myśliwskim oraz sprawozdaniom z polowań jesteśmy w stanie spróbować odtworzyć wygląd takiego polowania. W pracy autorzy wykorzystali dwutomową monografię Ignacego Bobiatyńskiego pt.: *Nauka łowiectwa we dwóch tomach*, jak i wydana w 1839 r. praca Jana Szyttlera pt.: *Poradnik dla myśliwych*. Na uwagę zasługuje też dzieło Waleriana

Kurowskiego pt.: *Myślistwo w Polsce i Litwie*. Opisy wielu polowań występują w polskiej memuarystyce oraz w czasopismach myśliwskich z tamtego okresu, tj.: «Sylwan» czasopismo wydawane dzięki organizatorom służby leśnej pod przewodnictwem dyrektora generalnego Lasów Rządowych Ludwika Platara czy «Łowiec Polski» wydawany przez Jana Sztolcmana. Bogatą skarbnicą wiedzy na temat polowań są archiwa rodzinno-majątkowe.

Myślistwo w Polsce dzieli się według Ignacego Bobiatyńskiego na wielkie i mniejsze, za to Walerian Kurowski dzieli je na myślistwo wyższe i niższe. Mimo różnej nomenklatury podział ten obejmuje takie same gatunki. Na łowiectwo wyższe składają się większe zwierzęta roślinożerne, takie jak: jeleń, żubr, tur, łoś, daniel, sarna i dzik oraz zwierzęta mięsożerne, m. in. niedźwiedź i wilk. Ptakami zaliczonymi do wyższego myślistwa są: dropie, głuszce, cietrzewie, jarząbki oraz bażanty. Łowiectwo niższe są to zazwyczaj mniejsze zwierzęta, takie jak: zające, lisy, borsuki, bobry, wydry, rysie i żbiki oraz ptaki, takie jak: kuropatwy, przepiórki, dzikie gęsi, kaczki i wiele innych małych ptaków. Polowanie typu wyższego odbywało się często z pomocą obławy, psów, sieci i co najmniej kilku strzelców. W małym polowaniu, które zwane było też cichym, uczestniczył zazwyczaj tylko jeden strzelec i pies. W niższym polowaniu praktykowało się także łapanie zwierząt żywcem w sidła.

Artykuł opisuje zwierzynę łowną na podstawie podręczników myśliwskich z XIX wieku, metody polowań na zdobycz oraz opisy polowań. Zwierzęta opisane to dwa drapieżniki – wilk i niedźwiedź oraz czterech roślinożerców: sarna, dzik, zając oraz kaczka. Wilk razem z niedźwiedziem byli największymi i najniebezpieczniejszymi zwierzętami mięsożernymi na terenie Polski, a także całej Europy. Wilki które były ogromnym zagrożeniem dla ludzi w pierwszej połowie XIX w. Potrafiły atakować ludzi, przenosiły choroby, w tym wściekliznę, a także były uznawane za ogromny problem dla posiadaczy zwierząt gospodarczych. Ówczesna władza walczyła z tak zwaną «plagą wilków» na różne sposoby od obław przez pułapki, aż do organizowania akcji trucia wilków. Niedźwiedź za to był bardzo pożądaną zdobyczą przez myśliwych. Polowania na nie były najbardziej widowiskowe, także najniebezpieczniejsze. Ziemianie organizowali ogromne polowania właśnie na niedźwiedzie np. Radziwiłłowie na swoich włościach.

Wśród roślinożerców opisana została jako pierwsza sarna. Było to stosunkowo często występujące na terenie Polski zwierzę. Do tego łatwe do upolowania. Polowano na nie wieloma sposobami w tym *par force*. Dzik był najbardziej niebezpiecznym zwierzęciem roślinożernym, na które polowano na terenie Królestwa Polskiego. Były to zwierzęta, które

заатаковане przez myśliwych często stawały się agresywne i się broniły. Natomiast na zające polowano głównie z użyciem psów. Były one stosunkowo prostym celem dla strzelców. Upolowany zając bądź sarna wymagały nie tylko umiejętnego oporządzenia, ale pozostawienia też na kilka dni w spizarni albo np. na mrozie – w zimowe dni. Chodziło bowiem o to, by mięso skruszało i nabrało dodatkowych walorów smakowych. Polowanie na kaczki odbywało się na terenach podmokłych. Istniało kilka sposobów polowania na nie. Najbardziej popularne było polowanie ze strzelbą i psem. Wymagało ono ścisłej kooperacji myśliwego i jego psa. Artykuł powstał jako próba ukazania metod polowania. Łowiectwo było także ważnym elementem spędzania wolnego czasu przez ludzi, a zwłaszcza ziemian w XIX wieku.

УДК 94(=477+=438) "192"(043.2)

Борис Драмарецький,
*кандидат історичних наук, доцент,
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
(Київ, Україна)*

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УСРР ТА ПОЛЬЩІ НА ПОЧАТКУ 20-х рр. XX ст.

Україна та Польща пов'язані між собою певними нерозривними зв'язками. Однак, у 20-х рр. XX ст. Польщі вдалося відстояти незалежність та сформувати власну політику. Більш сумна доля очікувала Україну, яка так і не змогла вирватися із «більшовицько-російських обіймів». Тому повсякденне життя українського суспільства у Польщі та Україні мало суттєві відмінності. Більша частина території України була окупована російськими більшовиками з їх тоталітарним режимом. А Польща, у свою чергу, відбившись від «більшовицько-російських обіймів», окупувала Західну Україну та встановила свій авторитарний режим.

В радянській Україні більшовики розпочали свою діяльність із пограбування та творення «нового» суспільства, фізично винищуючи всіх, хто мав іншу, ніж більшовицькі вожді, думку. Встановлювалися нові офіційні правила і норми поведінки, порушення яких означало «опір» існуючому режиму. Звичайно, не всі девіантні норми розумілися як супротив. Так, у визначенні покарання за кримінальні злочини застосовувався класовий підхід. Специфічного радянського контексту також набули і алкоголізм, кумівство при розподілі посад і благ і т. ін.

Розвиваючи радянські міста, більшовицьке керівництво зовсім не збиралося задовольняти потреби людей, як і не планувало впроваджувати західні стандарти якості життя. Така урбанізація була пов'язана з будівництвом підприємств важкої індустрії та формуванням пролетаріату. Однак, оскільки господарська розруха та політика воєнного комунізму призвела до зменшення населення міст, то єдиним шляхом його збільшення стало поповнення за рахунок внутрішніх мігрантів та переселенців – селян, які рятувалися від голоду та переміщених осіб з російських регіонів. Такі люди були позбавлені іншого заробітку, окрім того, що надавала держава. І уже у 1923 р. чисельність міських мешканців збільшується. При цьому, у великих промислових містах швидше відбувалася трансформація моралі й девальвація цінностей, адже у «пролетарського» населення не існувало міської культури. Водночас проводилася політика покращення житлових і побутових умов робітників державних підприємств та штучний перерозподіл благ. При цьому основною ознакою «соціальної неповноцінності» став минулий суспільний статус. Радянська специфіка виражалася й у відношенні влади до алкоголіків, злочинців, повій, самовбивць. А комуністичне життя, обмеження прав колишніх власників квартир та доноси були цілком нормальними явищами. При цьому, влада постійно вселяла в робітників віру про їхню авангардну роль, розвиваючи у них почуття вседозволеності й безкарності.

Дещо іншим було положення населення західноукраїнських міст. Там проходили процеси примусової асиміляції національних меншин. Водночас територія Другої Речі Посполитої ділилася на дві частини. Територія «Б» – українська, свідомо перетворювалася на сировинний придаток. Тому, низький рівень життя населення викликав масові страйки та хвилю трудової еміграції, особливо в період «великої депресії».

Разом з тим, повсякдення західноукраїнських міст суттєво відрізнялося від життя населення під владою більшовиків. Там не було червоного терору, голодоморів, масштабних репресій та залякування населення. Як і не проводилася політика форсованої індустріалізації з трудовими нарядами та картковою системою, формування пролетаріату. Очевидно, що життя населення Західної України багато в чому залежало від національної та соціальної політики Польської держави, яка, з одного боку, була авторитарною, а з іншого – парламентською і плюралістичною, що надавало українцям можливість легітимним шляхом виборювати свої права. А також в обмежених формах розвивати культуру, національну totoжність, колективне і релігійне життя. В Західній Україні населення не було позбавлено права вільно пересуватися, там не було націоналізації майна та масового пограбування, монополізації влади єдиною партією з насильницьким насадженням більшовицького світогляду та повного фізичного знищення певних соціальних груп.

Микола Михайлуца,
*доктор історичних наук, професор,
Одеський національний морський університет
(Одеса, Україна)*

ПРАВОСЛАВНА ОДЕЩИНА У НЕПІВСЬКІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ (ПЕРША ПОЛОВИНА 1920-х років)

Сутність піднепівського суспільства Одеси періоду 20-х років ХХ ст. можна схарактеризувати словами історика В. Савченка, який влучно визначив, що в цей час воно (суспільство) було *«розділеним не тільки за соціальним, класовим, партійним, національним критеріями, однак і за конфесійним також»*. Зрозуміло, що саме 20-ті роки стали вирішальними у державно-церковних стосунках в УСРР. Українські більшовики діяли за вождівським сценарієм, намагаючись «боротьбу з релігією поставити науковіше», «розпочати кампанію після серйозної підготовки», як писав їхній ідейний натхненник.

Перший етап тотального наступу на православ'я в Україні було здійснено у притаманній більшовикам цинічній і підступній формі. Прелюдією до антицерковної вакханалії став «підготовлений» голод 1921–1923 років. 23 січня 1922 року Політбюро ЦК КП(б)У розглядається питання про збір золота і срібла з церков на користь голодуючих, видається директива не протидіяти селянам для задоволення місцевих насінних і продовольчих потреб шляхом вилучення золота й срібла у церков, губками зобов'язуються широко оповіщати в пресі про хід таких акцій.

Через три місяці, у березні, політбюро більшовицької партії знову повернулося до питання про вилучення золота і срібла на користь голодуючих, на цей раз «використовуючи кон'юнктуру, що сталася в зв'язку з боротьбою між автокефалістами і екзархістами». З «метою інтенсивнішого вилучення цінностей» до середини квітня 1922 р. відбулося ще три засідання ЦК КП(б)У, які розглядали питання активізації процесу вилучення церковних цінностей, в результаті чого відповідний циркуляр за № 1961 ЦК РКП(б) був надісланий в глибинку республіки, на місця. Цілком розв'язало руки каральним органам та Державному політичному управлінню (ДПУ) рішення Політбюро ЦК КП(б)У від 14 квітня 1922 р. про утворення комісії, яка наділялася усіма повноваженнями і правами, аж до адміністративного арешту і передачі під суд за невиконання її розпоряджень і за «бездіяльність».

На 1 березня 1922 р. в офіційно визнаних голодуючими п'яти українських губерніях вже голодувало 36% населення, близько 3,5 млн

осіб. З південних губерній найбільше голодувало людей у Миколаївській і в Одеській – понад половини населення. Можна припустити, зазначають автори «Енциклопедії українознавства», що в Україні у наслідок цього голоду померло понад 500 тис. осіб, хоча в дослідженнях останніх років називаються різні цифри від 235 тис. до півмільйона, однак точну цифру, на жаль, встановити не є можливим.

На думку українських істориків (особливо, В. Пашенка, В. Алексєєва, А. Киридон, О. Тригуба та ін.), державно-партійне керівництво не вбачало у вилученні церковних коштовностей засобу порятунку народу від голоду та покращення його долі. Зафіксовано багато випадків, коли при вилученні коштовностей місцеве населення та духовенство бажало обміняти церковні речі на хліб там же, на місцях. Про це, між іншими прикладами, повідомлялося у листі ЦК КП(б)У губкому партії 4 квітня 1922 р.. Справжньою ж метою більшовиків було завдання удару по політичним противникам – у першу чергу по Церкві як духовній інституції, по духовенству та віруючим громадянам.

В економічному плані декрет про вилучення церковних цінностей не дав бажаного результату, оскільки, з відомих причин, не вдалося запобігти голодові та полегшити страждання людей. За даними В. Пашенка, на квітень 1923 р. в країні було вилучено: золота – 26 пудів 8 фунтів 36 золотників; срібла – 24565 пудів 9 фунтів 51 золотник; золотої монети – 6185 крб., срібної монети – 229 пудів 34 фунти 66 золотників; діамантів та іншого коштовного каміння – 1 пуд 34 фунти 18 золотників тощо.

У політичному ж плані ініціатори кампанії зробили все можливе, щоб розпочати шалений репресивний наступ на саме духовенство. Судові процеси проти священників мали виключно політичний характер. Як правило, арештованим священникам інкримінували «контрреволюційну діяльність», «спротив органам влади під час вилучення чи приховування церковних цінностей», «агітацію проти вилучення цінностей» тощо. Так, на Одещині в 20-х рр. було репресовано 37 осіб, з них безпосередньо священнослужителів – 28, решта – монахів, церковних старост та інших.

Поряд з кампанією зі звинувачення місцевого духовенства в усіх гріхах, які тільки могли надумати та сфабрикувати слідчі ДПУ, вище політичне керівництво поставило на карту долю екзархату Православної церкви як у центрі, так і в південних єпархіях. На півдні республіки у 1923 р. був заарештований за «контрреволюційну діяльність» єпископ Тихон (Русинов). Постановою Особливої наради (ОН) при НКВС СРСР від 21 травня 1926 р. був засуджений до ув'язнення архієпископ Одеський і Херсонський Прокопій (Гитов). У липні 1927 р., під час

конфіскації церковних цінностей, комісар з церковних справ Сокальський зірвав хрест з архімандрита Геннадія (Ребези) і його відправив до в'язниці, де святого отця піддавали жорстоким тортурам протягом трьох місяців.

Отже, у першій половині 1920-х років майже все духовенство, від архієреїв до сільських пастирів, тією чи іншою мірою, відчуло на собі силовий тиск радянської влади та її каральних органів. Кожен з них розумів усю серйозність свого становища в атеїзованій державі, однак, не усвідомлюючи наскільки цілеспрямованою була політика більшовиків, які не зупинялися у досягненні поставленої мети.

УДК 94:[001.32:631](477.7)«18/19»(043.2)

Грига Міронова,
*докторка історичних наук, професорка кафедри історії
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)*

ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Сільськогосподарська дослідна справа є галуззю агрономії, що займається вивченням сільського господарства, пошуком прийомів підвищення його продуктивності і врожайності сільськогосподарських культур, а також поліпшенням якості їх продукції на основі прогресивного покращення родючості ґрунтів. Дослідна справа зародилася в ХІХ ст., поштовхом до чого послужили запити виробництва, зростання потреб населення в продуктах харчування і зменшення вільних земель для освоєння. Експериментальні роботи з агрономії велися спочатку на невеликих польових ділянках – дослідних полях, потім виникли дослідні станції, наукові інститути та інші сільськогосподарська установи.

Перші дослідні поля в Україні виникли в останній чверті ХІХ ст. Першим, у 1885 р., за ініціативою О. Ізмаїльського, було організовано Полтавське дослідне поле. За його прикладом у 1891 р. заснували Херсонське дослідне поле. Спочатку цим полем завідував губернський агроном, а з 1898 р. його робота проводилася під керівництвом науковця Ф. Яновчика.

Другою дослідною установою на Півдні України стало Одеське дослідне поле, організоване в 1896 р. за ініціативою та на кошти Одеського сільськогосподарського товариства і земства. Упродовж багатьох років його директором був В. Ротмістров. На цьому дослідному полі

вперше були розроблені методи вивчення кореневої системи рослин, визначення вологості ґрунту, винайдений бур, який отримав назву бура Ротмістрова.

Херсонське та Одеське дослідні поля в перші роки своєї діяльності зосереджували увагу, головним чином, на питаннях обробітку ґрунту з метою накопичення і заощадження в ньому вологи, яка в усьому південному регіоні України визначала величину врожаю. Ці дослідні станції досягли певних успіхів у вивченні обробки ґрунту і добрив. Але ці досягнення тоді були недоступні для дрібних селянських господарств, а використовувалися тільки небагатьма приватними великими господарствами.

28 травня 1901 р. було прийнято «Положення про сільськогосподарські дослідні установи», яке намітило для них широке поле дії – виробництво наукових і практичних дослідів і досліджень в області агрономії і сільського господарства для вироблення оптимальних прийомів ведення сільського господарства і поширення їх серед населення, а також вивчення місцевих геологічних і кліматичних умов, що впливали на сільське господарство.

З початком Століпінської аграрної реформи дослідна справа почала розвиватися набагато інтенсивніше. З метою узагальнення досвіду, упорядкування, зміцнення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи, в цей період були проведені з'їзди і наради з цього питання. Так, у 1908 р. Головне управління землевпорядкування та землеробства провело в Санкт-Петербурзі нараду з організації дослідної справи за участю представників науки і місцевих дослідних установ. Ця нарада, по-перше, констатувала недоліки в сучасному стані дослідної справи та її невідповідність із запитами агрономічної допомоги, а по-друге, висловила за її реорганізацію. Спираючись на досвід США, було вирішено створити в кожній ґрунтово-кліматичній області з кількох губерній велику обласну дослідну станцію з відділами з усіх найважливіших галузей агрономічного дослідження.

До 1910 р. Департамент землеробства скликав десять обласних нарад з дослідної справи, які розробили проекти про заснування чотирьох нових обласних дослідних станцій, три з яких планувалося відкрити в Україні: у Катеринославі – для організації дослідної справи в Херсонській, Таврійській та Катеринославській губерніях, у Харкові – для Полтавської, Харківської, Курської та Воронежської, в Києві – для Київської, Подільської, Волинської та Чернігівської губерній. Державна Дума схвалила ці проекти і прийняла відповідний закон 9 червня 1912 р.

Варто зазначити, що на розвиток дослідної справи уряд планував виділяти значні кошти. Зокрема, в 1913 р. було виділено 3 млн 787 тис.

руб., а на 1914 р. було заплановано 4 млн 587 тис. руб. Але ці асигнування, як і сам розвиток дослідної справи, були на декілька років припинені війною.

Катеринославська сільськогосподарська дослідна станція була побудована за проектом архітектора О. Клепиніна. Директором станції з 1913 до 1915 рр. був один з винахідників системи державного випробування сортів сільськогосподарських культур, видатний інтродуктор і селекціонер Віктор Вікторович Таланов. Йому належить пріоритет в інтродукції та поширенні в Катеринославській губернії нових кормових культур: сорго, суданської трави, могоара і зубовидних сортів кукурудзи. Будучи завідуючим Відділом прикладної ботаніки, він провів також широкі селекційні роботи з пшеницями. За ініціативою В. Таланова в губернії в 1908–1909 рр. була створена мережа з п'яти перших на Півдні України дослідних ділянок з випробування кукурудзи, кормових і хлібних рослин. Мережа, створена ним, у 1917 р. налічувала 12 ділянок в семи губерніях України і Північного Кавказу. Але ці дослідження були перервані в 1917 р.

УДК 94:323.281](=438:477.65)''192/193''(043.2)

Ольга Скус,

*кандидатка історичних наук, доцентка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська обл., Україна)*

«ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ» В РЕПРЕСИВНІЙ ПОЛІТИЦІ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ НА УМАНЩИНІ

Упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. в Україні застосовувалися репресії проти представників польської інтелігенції. Цю проблему у своїх дослідженнях розглядали О. Рубльов, В. Репринцев, В. І. Лушай та інші історики, але великої уваги ще потребують регіональні аспекти розкриття фальсифікацій злочинного режиму. Політичного терору зазнали усі національності, що проживали у різних куточках української республіки. Початком, а згодом і зручним підгрунтям для репресій стали події, пов'язані з встановленням більшовицької влади.

Період Визвольних змагань українського народу у 1917–1921 рр. тісно пов'язаний з Польщею. Загальновідомо, що з 1920 р. уряд Української народної республіки (УНР) в екзилі перебував у кількох містах Польської республіки. Після отриманої поразки українці продовжували національно-визвольну війну, готуючись до всеукраїнського

антирадянського виступу на чолі з головним отаманом військ УНР С. В. Петлюрою. З цією метою було створено Всеукраїнський центральний повстанський комітет (ВУЦПК), що розташовувався у м. Києві та здійснював координацію між штабом С.В. Петлюри і повстанськими організаціями на території України. Згідно з планом на місцях створили підпільну мережу повстанкомів (сільські, волосні, районні, повітові та губернські). Проте більшовикам вдалося ще на початковій стадії встановити організаторів повстання і згодом здійснити ліквідацію ВУЦПК.

У подальшому почергово відбувалось розкриття й знищення мережі повстанкомів. Так, Уманською повітовою НК у 1921 р. було ліквідовано повстанську організацію «Уманський повстанком». Учасниками організації, як засвідчують архівні матеріали, здійснювалася підготовка повстання на Уманщині, створювалися повстанські осередки в Уманському повіті. До складу «...повстанкому» входили переважно, як їх називали, колишні петлюрівці. Всього по цій справі проходило 137 осіб. Активні члени були засуджені до розстрілу, а 20 осіб не репресовано у зв'язку з вдалим зникненням або втечею від арешту.

Як засвідчують віднайдені архівні документи, зокрема «Список осіб не репресованих, які проходили по справі «Уманський повстанком» за 1938 р., НКВС пильно стежили за переміщенням цих осіб, збирали детальну інформацію. Серед інших, у списку: Боронило Дмитро – значиться як «учасник контрреволюційної повстанської організації «Центрповстанком»...за його дорученням було організовано «Уманський повстанком», Дерещук Петро – «отаман банди, учасник «Уманського повстанкому»...від арешту переховувався». Тобто в роки великого терору відслідковувались як окремі справи, так і особи, які в роки української революції проявляли певну антирадянську активність.

Серед архівних матеріалів знаходимо відомості, що підтверджують охоплення агентурною мережею усіх прошарків суспільства, зокрема й інтелігенції Уманщини. Так, згідно агентурних даних про Уманську групу українських соцреволюціонерів, до її складу входили: «секретар Уманської народної управи Шмигель,...учитель математики Євген Іваненко і до нього наближені викладачі гімназії в м. Умань Ю. С. Дуброва та автокефальний священник Д. М. Ходрицький,... тісно пов'язаний з П. К. Дерещуком учитель, колишній голова Уманської народної управи В. Д. Камінський,... петлюрівський полковник і отаман П. К. Дерещук...воював проти радянської влади у 1920–1922 рр., ...комісар Уманщини, керівник багатьох повстанських груп Новак...». Також вчителі різних сіл Уманщини – Сергієнко, Цешковський, Черкаський, Кухар, Руденко...

Значимо й про діяльність у 1921 р. окремих польських територіальних розвідпунктів («пляцувок») на Київщині про що свідчить

справа членів «Уманської пляцувки». В архівно-слідчій справа № 1045 Г. З. Ягодзинської та 26 жителів м. Умань зазначається, що «... «пляцувка» влітку – восени 1921 р. за підтримки 2-го відділу генштабу 6-ї Польської армії поширювала свій вплив на території Південно-Західної України, підтримувала зв'язки з петлюрівськими ... загонами, займалася шпигунством». За вироком Військової колегії Верховного трибуналу ВЦВК у 1922 р. 5 осіб розстріляно та 5 ув'язнено в концтаборах на різні терміни. У подальші роки жителі регіонів діяльності польської розвідки, незалежно від національності, зазнають сфальшованих обвинувачень, репресій НКВС УСРР...

Масштабні репресії проти польського населення, зокрема й представників інтелігенції, розпочались з кінця 1934 р. і тривали до кінця десятиріччя. Як свідчить «Обвинувальний висновок у справі «Польської організації військової» в Україні» за 1934 р., «польських шпигунів» виявлено у низці установ м. Києва: Інститутах Польської Пролеткультури та Профоса, Польській школі № 11, Польському театрі, Польській Центральній бібліотеці, Польському видавництві, Машинобудівному інституті, Будинку Червоної армії, заводах – «Більшовик», «Ленінська кузня», «Арсенал», «Кабельний» та ін.

У цілому, як доводять результати дослідження, характерною ознакою політичних репресій проти польської національної меншини України стало масове фальшування карних справ. І численні факти доводять, що злочинні фальсифікації подій на Уманщині у роки сталінського терору беруть свій початок з 1920 р. Тому залишається актуальним і затребуваним комплексне дослідження й об'єктивне висвітлення наслідків так званих польських операцій НКВС на території України впродовж 20–30-х рр. ХХ ст. з урахуванням регіонального аспекту й персоналізованого наповнення.

УДК 94(438+477)=162.1(043.2)

Tadeusz Srogosz,
doktor habilitowany, profesor, Humanistyczno-Przyrodniczy
Uniwersytet im. Jana Długosza w Częstochowie
(Częstochowa, Polska)

RUCHY HAJDAMACKIE I KOLISZCZYŹN – POLSKO-UKRAIŃSKI PROTOKÓŁ ROZBIEŻNOŚCI

Stosunki polsko-ukraińskie w ciągu stuleci kształtowały się w złożonych okolicznościach. Na te stosunki oddziaływały również w XVIII w. czynniki społeczne, narodowe, wyznaniowe, międzynarodowe. O tych czynnikach

pisali historycy, reprezentując jednak polską lub ukraińską optykę. Od XVIII w. skala konfliktu zmieniała się, oscylując między sporadyczną współpracą a ludobójstwem, co niewątpliwie oddziaływało na twórczość historyczną. Mimo to należy aktualnie dążyć do pojednania między bratnimi narodami, co wcale nie znaczy pomijania spraw trudnych i bolesnych.

Rozbieżności między optyką ukraińskich historyków a rekonstrukcją polskich historyków są różnej skali i nie wynikają tylko z przynależności narodowej, lecz także z przyjętej postawy badawczej, poglądów politycznych, a nawet z doświadczeń osobistych. Mimo to można wyróżnić kilka spornych problemów w dyskursie historiograficznym: charakter ruchów hajdamackich; rola Rosji w wybuchu koliszczyzny; rola regimentarza Józefa Gabriela Stempkowskiego w tłumieniu powstania; skala okrucieństwa po obu stronach konfliktu, a w tym liczba zamordowanych w Humaniu; istnienie lub brak w szeregach powstańców programu państwowotwórczego; posługiwanie się specyficzną aparaturą pojęciową, mającą znamiona ideologiczne; ogólna ocena, wynikająca czasem również z pobudek ideologicznych. Najpoważniejsze rozbieżności powstają, gdy historycy łamią granice imputacji kulturowej i wkraczają na grunt ideologii.

W niniejszej pracy nie będę szczegółowo analizował różnorodnych kwestii faktograficznych i historiograficznych związanych z ruchami hajdamackimi i koliszczyzną. Szerokie omówienie tej problematyki wraz z obszerną bibliografią znalazło swoje miejsce w książce wydanej w 2016 r., a także w licznych artykułach zamieszczonych zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie. Swoje rozważania traktuję jako propozycję podjęcia wspólnych badań historyków polskich i ukraińskich i wskazanie na podstawowe rozbieżności w rekonstrukcji wydarzeń i ich interpretacje.

W dalszym ciągu w sferze postulatów pozostaje wspólny polsko-ukraiński program badawczy dotyczący hajdamaków i koliszczyzny, który przynajmniej wykona niezbędne kwerendy i analizy. Może razem dojdziemy do wspólnych ustaleń lub protokołu rozbieżności? Dobrze się dzieje, że polscy i ukraińscy historycy podejmują wspólne badania, organizują wspólne konferencje, wydają wspólne publikacje. Wydane wspólne prace z Olga Morozową i Władysławem W. Sokyrską są pozytywnym początkiem wspólnych badań. Połączenie wysiłków uczonych z różnych krajów i różnych ośrodków może w przyszłości zaowocować opracowaniem programów badawczych, a w konsekwencji sfinalizowaniem badań w zakresie wielu węzłowych problemów. Tylko na tej drodze możemy zminimalizować jaskrawe wykorzystywanie interpretacji dziejów do bieżącej ideologii i kształtowanie w tym duchu młodego pokolenia. Oczywiście każdy naród ma prawo do konstruowania własnej wizji dziejów, ale należy to sprowadzić do możliwie neutralnej imputacji kulturowej. Niewątpliwie oprócz argumentów merytorycznych, dalej funkcjonować będą inne, związane z kontekstem ideologicznym, politycznym etc. Chodzi jednak o to, aby dyskurs na temat

stosunków polsko-ukraińskich w różnych epokach sprowadzić do zbliżonego do normalności dyskursu naukowego, mającego na uwadze jedynie ograniczenia wynikające z imputacji kulturowej, co nie było zachowane zarówno ze strony ukraińskiej, jak również polskiej.

УДК 94(=438:498.7)''18/191''(043.2)

Лілія Циганенко,
докторка історичних наук, професорка
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
(Ізмаїл, Одеська обл., Україна)

ПОЛЬСЬКІ ШЛЯХТИЧІ В ЖИТТІ МІСТ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

Територія Південної Бессарабії (в літературі відома також під назвами Буджак, Українське Придунав'я, південні райони Одеської області) – унікальний регіон нашої держави. Протягом останніх кількох століть тут мирно співіснують представники різних етносів і конфесій: українці та болгари, росіяни та молдовани, євреї та греки, німці та албанці тощо. Важливе місце в соціальній структурі регіону завжди відігравала польська етнічна спільнота.

В цілому, на теренах Новоросійського краю, поляки з'являються із самого початку його офіційної колонізації у 70-х рр. XVIII ст. До території Бессарабії декілька сот шляхтичів із Подільської, Волинської, Київської та Херсонської губерній переселилися у перші два десятиріччя після 1812 р. Більшість з них осіла в містах і створила там свої громади, частина розселилася у Південній Бессарабії, інші розійшлися по поміщицьких маєтках як посесори або керуючі справами. Окрім військової служби, управлінських позицій в сільському господарстві, представники польської спільноти активно займалися й торгівлею. Варто визнати, що на початковому етапі колонізації південнобессарабських земель, польських шляхтичів тут було небагато. Вперше в архівних документах ми знаходимо згадку про поляків в Ізмаїлі лише в 1818 р. – в цей час в місті мешкало 17 шляхтичів (14 чоловіків і 3 жінки), що становило лише 0,25 % від загальної кількості городян. До цього можемо додати ще 23 особи польських шляхтичів, які мешкали на хуторах. У 1820 р. в місті Тучков (Ізмаїл) мешкало 14 польських родин – Барановські, Ремишевські, Цихановські, Кушевські тощо, а загальна кількість членів яких вже становила 81 особу. Кожна з родин мала власний кам'яний будинок; у власності польської спільноти було 4 магазини, 1 лавка, 1 млин, виноградний сад.

Загальні статистичні відомості щодо кількості польського населення на півдні країни були наведені у «Статистичному огляді Бессарабської губернії 1822–1828 р», за яким у 1827 р. загальна кількість польського населення в Бессарабії становила 3 224 осіб. Окрім цього, історик А. Скальковський також спробував встановити кількість польських дворян, що мешкали на території Бессарабії: проаналізувавши церковні списки він стверджував, що їх кількість сягала майже 2 000 осіб. Серед документів Акерманської міської думи знаходимо додатковий список мешканців міста за 1826 р., в якому зазначено 4 польські родини – Томачинські, Павловські, Дромитко, Шайко.

Поступово кількість польських шляхтичів, що мешкали в Південній Бессарабії збільшувалася. Серед відомих землевласників-поляків у Бессарабії цього часу слід назвати родити Янковський, Доліво-Добровольських, Дерожинських, Гушинських тощо.

На початку ХХ ст. представники польської шляхетської верстви були внесені до першої та шостої частин родовідної книги Бессарабської губернії. Хоча потрібно визнати, що отримання польськими шляхтичами дворянського статусу супроводжувалося значними перешкодами з боку царської влади й відбувалося набагато складніше, ніж для представників інших етнічних груп.

Польське дворянство південнобессарабського регіону займало помітне місце у суспільному та соціально-економічному житті краю ХІХ – початку ХХ ст., об'єктивно сприяючи модернізації суспільства та впровадженню нових досягнень прогресу.

УДК 94(438)''1935''=162.1(043.2)

Anna Czernicka-Haberko,

*doktor, Humanistyczno-Przyrodniczy Uniwersytet
im. Jana Długosza w Częstochowie (Częstochowa, Polska),*

Karolina Studnicka-Marjańczyk,

*doktor, Humanistyczno-Przyrodniczy Uniwersytet
im. Jana Długosza w Częstochowie (Częstochowa, Polska)*

ZGON JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO. FAKTY BUDUJĄCE LEGENDĘ – ANALIZA MATERIAŁU ŹRÓDŁOWEGO Z ARCHIWUM ZIEMSKIEGO W OPAWIE

Józef Piłsudski to jeden z najbardziej rozpoznawalnych bohaterów w dziejach Polski. Na kartach historii zapisał się jako: polski działacz społeczny i niepodległościowy, żołnierz, polityk oraz mąż stanu.

Józef Klemens Piłsudski urodził się 5 grudnia 1867 w Zułowie na Wileńszczyźnie. Był synem Marii z Bilewiczów herbu Mogiła (1842–1884)

i Józefa Wincentego Piłsudskiego herbu własnego (1833–1902). Od najmłodszych lat wychowywany był w duchu patriotyzmu, a jego ojciec był podczas powstania styczniowego komisarzem Rządu Narodowego na powiat rosieński. Rodzice szczególną uwagę przywiązywali do wykształcenia swoich dzieci. W 1877 roku Józef Piłsudski wraz ze swoim bratem Bronisławem rozpoczął naukę w I Gimnazjum Wileńskim. W 1885 roku zdał maturę i rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie w Charkowie. Tam rozpoczął działalność konspiracyjną w niepodległościowych organizacjach studenckich, która kontynuował do 1887 roku, kiedy został aresztowany i skazany na pięcioletnie wywiezienie w głąb Rosji. Po powrocie z zesłania wrócił do Wilna. Od 1892 r. był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej i jej przywódcą w kraju, twórcą Organizacji Bojowej PPS (1904) i Polskiej Organizacji Wojskowej (1914), kierownikiem Komisji Wojskowej i Tymczasowej Rady Stanu (1917), od 11 listopada 1918 naczelnym wodzem Armii Polskiej, w latach 1918–1922 Naczelnikiem Państwa, pierwszym marszałkiem Polski (1920); przywódcą obozu sanacji po przewrocie majowym (1926), dwukrotnym premierem Polski (1926–1928 i 1930).

Eksponuje się, że był postacią, która wywarła decydujący wpływ na kształt polityki wewnętrznej i zagranicznej II RP. W życiorysie Piłsudskiego odnajdziemy czyny i postawy o znaczeniu «nadzwyczajności». Stąd też legenda tegoż bohatera zaczęła się kształtować jeszcze za jego życia. Pierwsze symptomy tego zjawiska odnajdziemy już w chwili wybuchu I wojny światowej. Kolejne lata tylko je wzmacniały. W odrodzonej Polsce, Piłsudski był przedstawiany jako zwycięski wódz, wskrzesiciel i budowniczy państwa oraz strażnik, obrońca i wychowawca narodu.

Józef Piłsudski zmarł 12 V 1935 r. Kult marszałka – w szczególności – podsycala osierocona sanacyjna elita. Grupa ta, szukała w nim bowiem politycznej legitymizacji. Zapowiedzią takiego kierunku działań był już pogrzeb Piłsudskiego, który stał się manifestacją, nie tylko jedności narodowej, ale przede wszystkim uznania i szacunku dla zmarłego. Prezentowany poniżej tekst, autorstwa Jerzego Ciepiewskiego pt. *Zgon Marszałka Józefa Piłsudskiego. Stolica żegna Wodza Armii i Narodu*, odnaleziono podczas kwerendy w Zemskim archiwie w Opawie. Został on umieszczony w materiałach poświęconych *Kółku nauczycielskiemu w Morawskiej Ostrawie*. Rozprawa Ciepiewskiego, znajduje się w materiałach archiwalnych w postaci maszynopisu, z którego można wywnioskować, że stanowi on kopię pracy wydanej przez *Wytwórnnię aparatów projekcyjnych «Ornak»*, mającą swoją siedzibę w Warszawie przy ulicy Polnej 74. Zamieszczony poniżej tekst został zmodernizowany w zakresie pisowni, ortografii i interpunkcji. Wprowadzone zmiany zostały

dokonane zgodnie z instrukcją wydawniczą opracowaną, dla źródeł historycznych XIX i początku XX w. przez Ireneusza Ichnatowicza. *Zgon Marszałka Józefa Piłsudskiego...*, to praca, która stanowi cenne źródło zarówno historyczne, jak i historiograficzne. Praca pozwala zapoznać się odbiorcy, przede wszystkim z refleksjami Autora dotyczącymi warszawskiej części uroczystości pogrzebowych marszałka Józefa Piłsudskiego.

УДК 94:656](477)19/...”(043.2)

Ірина Шандра,
*докторка історичних наук, професорка,
професорка кафедри історії, музеєзнавства
та пам'яткознавства Харківської
державної академії культури (Харків, Україна)*

ТРАНСПОРТНІ ПРОЕКТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ ст.

Розвинена транспортна інфраструктура є невід'ємною складовою успішності будь-якої країни. На початку ХХ ст. українські землі були серед найрозвиненіших в економічному відношенні регіонів: потужна паливно-металургійна база, високі показники агропромислового комплексу, активне акціонерне засновництво й стрімкі процеси монополізації. Наявна транспортна система явно не відповідала економічним потужностям і була яскравою ілюстрацією до відомого прислів'я про «дві споконвічні проблеми».

Підприємці українських земель намагалися підійти до вирішення транспортної проблеми комплексно, а тому порушували клопотання перед урядом про розвиток усіх можливих на той час видів транспорту: залізничного, річкового й морського. Серед численних проектів і звернень до відповідних міністерств виділимо три, які були спрямовані на стратегічний вихід українських товарів на європейські та світові ринки, а саме: 1) залізничний проект Гришине–Рівне (західний напрям: передбачалося зв'язати українські землі з польськими); 2) річковий проект Херсон – Рига (північний та південний напрями: мав стати внутрішньоконтинентальним водним шляхом і сполучити Балтійське й Чорне моря); 3) морський проект Маріупольський порт (південний та західний напрями: був спрямований на високоефективний експорт промислових товарів до країн Чорного та Середземного морів).

Будівництво залізниці Гришине–Рівне проектною довжиною 866 верст почалося в червні 1914 р. Лінію від Гришино планувалося побудувати

через Павлоград – Новомосковськ – Царичанку – Кобеляки – Ганнівку – Глобино – Золотоношу – Фастів – Новоград-Волинський – Рівне. Ця залізниця мала стати найкоротшим шляхом між промисловими центрами українських і польських земель, оскільки наявні лінії не могли впоратися з вантажообігом у цьому напрямі. Залізниця була визнана дорогою стратегічного значення; навіть у бурхливому 1918 році будівельні роботи не припинялися: було проведено всі підготовчі дії, ось тільки жодної версти рейок так і не проклали, залишилися тільки однокільні ділянки локального значення.

На початку ХХ ст., первинно у середовищі промисловців та підприємців, а пізніше і в урядових колах, активно обговорювалося питання про створення внутрішньоконтинентального Чорноморсько-Балтійського водного шляху. З усіх запропонованих проєктів з'єднання Чорного та Балтійського морів найбільш економічно і стратегічно доцільним був визнаний Дніпровсько-Двінський варіант: від м. Херсон по р. Дніпро, р. Оршиця, проєктований Орша-Вітебський канал, р. Лучеса (притока Західної Двіни), р. Західна Двіна з кінцевим пунктом шляху в м. Рига. Масовими вантажами проєктованого водного шляху в північному напрямі мали стати донецьке кам'яне вугілля, криворізькі чавун і сталь, бахмутська й кримська сіль, а також сільськогосподарська продукція (хліб, цукор, конопля, тютюн, лляне насіння, вовна, шкіра та ін.). У південному напрямі по каналу передбачалося переправляти ліс, колоніальні товари, штучні добрива, машини, хімічні продукти тощо. Отже, водний Дніпровсько-Двінський шлях мав стати більш коротким і дешевим способом міжрегіональної і зовнішньої торгівлі українських, білоруських і прибалтійських земель. Усупереч беззаперечним економічним і стратегічним вигодам Дніпровсько-Двінського каналу подальші події світового масштабу не дали можливості здійснити намічений план.

Починаючи з 70-х рр. ХІХ ст. підприємці постійно клопотали про облаштування Маріупольського порту таким чином, щоб «навантаження кам'яного вугілля на судна здійснювалося зручно, швидко й дешево». У 1889 р. було відкрито Маріупольський порт (глибина осадки 14 футів), який, однак, мав низку суттєвих недоліків. Підприємці наполягали на поглибленні порту (до 26 футів), бо переважна більшість пароплавів мали осадку не менше 15–17 футів, поглиблення Керченської протоки до 28 футів, обладнання порту вдосконаленими механічними приладами, адже «той обсяг, який в Маріуполі розвантажували близько 3 діб, у Ньюкаслі займав усього 7 годин». У 1910 р. міністерство торгівлі й промисловості почало реалізацію проєкту дообладнання Маріупольського порту механічними навантажувальними при-

ладами вартістю близько 1,6 млн руб. Але і до цього урядового реконструювання порту промисловці висунули низку «побажань», а саме: розширення портової лінії, відведення нової території для вугільних складів, спорудження плавучого елеватора-транспортера (за зразком іноземних портів), проведення державного тендеру («змагання») із залученням представників від зацікавлених виробників для визначення кращих портових механічних приладів. Події Першої світової війни загальмували процеси модернізації порту, а його працівники змушені були займатися і перевантаженням військ, і розміщенням тут Азовської військової флотилії.

Попри часткове втілення транспортних проектів на початку ХХ ст., розроблені підприємцями напрями економічних вдосконалень стали наочним свідченням їхнього стратегічного бачення розвитку українських земель. Запропоновані підприємницькими колами та схвалені урядовцями економічні задуми, на жаль, так і залишилися на папері, а завоювання українськими товарами світових ринків – лише бажаним результатом розвитку. Транспортні проекти, які накресливали такі широкі можливості й передбачали максимальне використання потенціалу прилеглих територій, на жаль, лишилися тільки прикладами інженерної думки, проте нащадки ще не раз будуть повертатися до їхньої повної реалізації.

УДК 930.25:347.961(477)"18/19"

Наталія Шевченко,
*кандидатка історичних наук,
старша викладачка кафедри історії
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)*

ФОРМУВАННЯ НОТАРІАЛЬНИХ АРХІВІВ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ століття

Ведення та збереження документації завжди є важливим та актуальним питанням. В історії розвитку нотаріату України питання нотаріального діловодства, збору, збереження документації були завжди актуальними і дискусійними. Ще у процесі розробки Положення про нотаріальну частину 1866 р. перед урядом Російської імперії, а відповідно це поширювалося і на українську систему формування нотаріальних архівів, було поставлене логічне питання про передачу та збе-

реження наявних кріпосних актів і документів про вчинення майнових угод з нерухомістю. Спочатку передбачалося, за прикладом Австрії, заснувати при кожному окружному суді нотаріальний архів, яким би завідував особливий начальник. Ця пропозиція одногосно була схвалена в 1864 р. під час обговорення проекту Положення 1863 р.

Однак згодом почали висуватися заперечення, в яких говорилося: по-перше, влаштовані за таким зразком нотаріальні архіви з їх начальниками будуть повністю залежати від судових місць; по-друге, цей порядок буде незручним для приватних осіб і нотаріусів, яким потрібно буде за отриманням витягів з актів або за довідками відправлятися до окружного суду. Для усунення цих незручностей було запропоновано замість установи нотаріальних архівів надати дозвіл молодшим нотаріусам зберігати у себе всі нотаріальні книги і реєстри, а старшим нотаріусам в губернських і повітових містах передати кріпосні, заборонні і дозвільні книги.

При оцінці організації нотаріальних архівів треба мати на увазі, що вони замислювалися не просто як сховища відповідних матеріалів, а як окрема установа, яка тільки «технічно» перебуває при судах. Кріпосна частина цивільних палат і повітових судів до цього часу становила державне сховище документів, що забезпечувало недоторканність права на володіння майном. Тому передача їх у повне розпорядження і власність нотаріусів, як пропонувалося, суперечила інтересам держави і суспільства.

Не було єдності думок і з питання про те, при яких саме судових місцях повинні бути засновані нотаріальні архіви. З цього приводу висувалися пропозиції створювати архіви тільки при окружних судах або при мирових з'їздах, або відкрити їх при мирових з'їздах у кожному повіті. Другу пропозицію включили в проект Положення 1866 р., але при остаточному його обговоренні прийнято за основу першу пропозицію.

Формування нотаріальних архівів у кожному повіті в цілому визнавалося позитивним і перспективним розвитком нотаріальної частини, але передчасним. На думку більшості чиновників, могли виникнути труднощі у забезпеченні в терміни, встановлені для реалізації судової реформи (чотири роки), зазначених архівів старшими нотаріусами, здатними для заняття цієї посади. За підрахунками до цього часу в Російській імперії потрібно було 460 старших нотаріусів. Але утримання нотаріальних архівів і такої кількості старших нотаріусів було визнано обтяжливим для російської скарбниці. До того ж, це не було викликано практичними потребами, тобто населенням повітів і невеликою кількістю актів, що укладалися щорічно як в судових місцях, так і у нотаріу-

сів. За підрахунками чиновників, для цієї справи потрібно було «знайти» в бюджеті країни понад 820 тис. руб. Таким чином, було вирішено, що створення нотаріальних архівів у кожному повіті не є виправданим.

Викладені аргументи у своїй сукупності призвели до того, що ст. 42 Положення в остаточній редакції стала виглядати таким чином: «Нотаріальний архів під завідуванням старшого нотаріуса засновується при кожному окружному суді для зберігання кріпосних, заборонних та дозвільних книг, а також книг, реєстрів, актів, документів, печаток нотаріусів та їх заступників».

Нотаріальні архіви перебували у веденні окружних судів, тобто за їх цілісність і охорону відповідали посадові особи окружного суду, тоді як за оперативну роботу архіву відповідав старший нотаріус (ст.ст. 1, 42). Утримання архіву, у тому числі фінансування, забезпечувалося державою згідно із затвердженим штатом. Його функціонування передбачало витрати на канцелярські принади, утримання писарів, сторожів та інших службовців, які розподіляв міністр юстиції. Держава, наділяючи нотаріат рисами самостійного правового інституту, зберігала за собою повний контроль за веденням і діяльністю нотаріального архіву, його фінансуванням, оскільки саме він зберігав інформацію, важливу для суспільства і держави.

ЗМІСТ

Програма	1
Тези.....	12

Секція I.

Міжнародні відносини першої половини XX ст. Ризький мир

Бондаренко Д. Central and Eastern Europe in the Great War Geopolitics and Systems of International Relations, 1914–1921	13
Зелінський М. Ризький мир 1921 року в оцінці польських націонал-демократів	17
Кжиковський П. Geostrategiczne i geopolityczne konsekwencje Traktatu ryskiego	19
Коваль Г. Візит начальника польської держави маршала Пілсудського до Франції у лютому 1921 року	20
Курільчук Н. Ризький мир і жителі «Олевського прикордоння»: між кордонами і реаліями життя	23
Морозова О. Ризький мир та його значення для України	25
Пархоменко В. Ризька мирна угода 1921 р. у спогадах І. Мазепи	27
Підберезних І. АСЕАН – Польща: діалог партнерства	28
П’ятничук Т. Нереалізовані плани: США та Друга Річ Посполита в 1918–1921 рр.	30
Стародуб А. Ризький мир та початковий етап інституалізації православної митрополії в Польщі	31
Тріфонова Н. Ризький мир та останні грошові емісії Директорії	33
Шевченко Н. Історико-культурна спадщина країн Центрально-Східної Європи в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої як підґрунтя для сучасного регіонального співробітництва.....	35

Секція II.

Революційні рухи першої половини XX ст. в Російській імперії та Україні. Українсько-польські відносини

Буланова А. Повстанський рух на території Катеринославщини 1918–1921 рр. як об’єкт радянської пропаганди	38
--	----

Жила М. Bezpieczeństwo Polski w kontekście polsko-ukraińskiej współpracy wojskowej w ujęciu historycznym	40
Іовчева А. Маніфест 17 жовтня 1905 р.: реформування та стабілізація соціально-політичної ситуації в Російській імперії.....	41
Карабін О. Українські і польські добровольчі формування з австрійсько-угорських військовополонених у роки Першої світової війни.....	43
Комар В. Політика Польщі щодо УНР у міжвоєнний період	45
Котляр Ю. Терор голодом проти селянського повстанського руху на Миколаївщині у 1921 р.	47
Фінк К. Polsko-ukraińskie kontakty w środowisku muzycznym Lwowa na przełomie XIX i XX wieku (na przykładzie działalności Jana Czubskiego i Stanisława Bursy)	49
Щетинін О. Релігійний чинник в українсько-польських відносинах на Правобережній Україні на початку XX ст.	50

Секція III.

Повсякденне життя українського та польського населення XIX – першої половини XX ст.

Буланова Н. Повсякденне життя польського населення Кам'янського наприкінці XIX – на початку XX ст.	53
Гайдай О. Стиль життя в системі соціальної стратифікації	55
Губіцький П., Студніцька-Мар'янчик К. O metodach polowania w XIX wieku na terenie Królestwa Polskiego	57
Драмарецький Б. Повсякденне життя українського населення в УСРР та Польщі на початку 20-х рр. XX ст.	59
Михайлуца М. Православна Одещина у непівській ретроспективі (перша половина 1920-х років).....	61
Міронова І. Організація сільськогосподарської дослідної справи на півдні України наприкінці XIX – на початку XX ст.	63
Скус О. «Польське питання» в репресивній політиці сталінського режиму на Уманщині.....	65
Тадеуш С. Ruchy hajdamackie i koliszczyzn – polsko-ukraiński protokół rozbieżności.....	67

Циганенко Л. Польські шляхтичі в житті міст Південної Бессарабії (XIX – початок XX ст.)	69
Чернецька-Габерко А., Студницька-Мар'янчик К. Zgon Józefa Piłsudskiego. Fakty budujące legendę – analiza materiału źródłowego z Archiwum Ziemińskiego w Opawie.....	70
Шандра І. Транспортні проекти на українських землях у першій чверті XX ст.	72
Шевченко Н. Формування нотаріальних архівів в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.....	74

ДЛЯ НОТАТОК

Відповідальний редактор *О. С. Морозова*.
Комп'ютерна верстка *Д. Кардаш*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювально-палітурні роботи *О. Мішалкіна*.

Підп. до друку 07.06.2021.
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 4,65. Обл.-вид. арк. 4,26.
Тираж 28 пр. Зам. № 6298.

Видавеш та виготівник: ЧНУ ім. Петра Могили
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.

АДРЕСА ОРГКОМІТЕТУ:

**ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2021:
СТРАТЕГІЇ КРАЇН ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ
В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ**

XV Міжнародна наукова конференція

**«Українсько-польські відносини:
до 100-річчя підписання Ризького миру»**

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
вул. 68 Десантників, 10,
м. Миколаїв, 54003, Україна

Тел.: 8 (0512) 50–03–32,

8 (0512) 76–55–81,

8 (0512) 76–55–99,

факс: 50–00–69, 50–03–33,

E-mail: avi@chmnu.edu.ua, rector@chmnu.edu.ua

